

Demokratski procesi i početak srpske pobune na prostoru zadarske, benkovačke i obrovačke općine tijekom 1989. i 1990. godine

Knez, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:351196>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Luka Knez

**Demokratski procesi i početak srpske pobune na
prostoru zadarske, benkovačke i obrovačke općine
tijekom 1989. i 1990. godine**

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Demokratski procesi i početak srpske pobune na prostoru
zadarske, benkovačke i obrovačke općine tijekom 1989. i
1990. godine

Završni rad

Student/ica:

Luka Knez

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Luka Knez**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **„Demokratski procesi i početak srpske pobune na prostoru zadarske, benkovačke i obrovačke općine tijekom 1989. i 1990. godine“** rezultat mogea vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogea rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogea rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 25. rujna 2017.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. OPĆE DRUŠTVENO-POLITIČKE PRILIKE U SFRJ UOČI SLOMA SOCIJALIZMA I PRED PROCESOM DEMOKRATSKIH PROMJENA	2
3. KONTURE DEMOKRATSKIH STRUJANJA KAO VJESNICI VIŠESTRANAČKOG SUSTAVA I TRŽIŠNE EKONOMIJE	4
3.1. OMLADINSKI LIST <i>FOKUS</i>	5
3.2. STANJE U PARTIJI I DIFERENCIJACIJA PARTIJSKIH MIŠLJENJA	7
3.2.1. Općina Zadar	7
3.2.2. Općina Obrovac	10
3.2.3. Općina Benkovac	12
3.3. IZBORI ZA SAVEZ KOMUNISTA I SOCIJALISTIČKI SAVEZ	13
4. PRVI INICIJATIVNI ODBORI I STRANKE (OD XI. KONGRESA SKH DO PRVIH VIŠESTRANAČKIH IZBORA)	15
5. REAKCIJE NA PREDIZBORNE DEMOKRATSKE PROCESSE	20
6. TIJEK I REZULTATI PRVOG I DRUGOG IZBORNOG KRUGA VIŠESTRANAČKIH IZBORA	22
6.1. OPĆINA ZADAR	22
6.2. OPĆINA OBROVAC	23
6.3. OPĆINA BENKOVAC	25
6.3.1. Slučaj Miroslava Mlinara	26
7. POČETCI SRPSKE POBUNE I JAČANJE SEPARATIZMA	27
8. POJAVA NOVIH STRANAČKIH PODRUŽNICA NAKON IZBORA	30
9. PROMJENE U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU	32
10. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	35
11. SAŽETAK	37
12. SUMMARY	38
13. POPIS IZVORA I LITERATURE:	39

1. UVOD

Kriza koja je 80-ih godina prošloga stoljeća izbacila na površinu sve manjkavosti samoupravnog socijalizma (umjetno stvorene jugoslavenske države!), dodatno ubrzana društveno-političkim promjenama i tranzicijskim procesima istočne Europe, postavila je temelje za razvoj demokratizacije društva i gospodarstva, te prelazak s monolitnog jednopartijskog režima na sustav višestranačja. Kako su promjene na razini federacije i republike u korijenu izmijenile ustaljene obrasce državne uprave i ekonomskih tokova, tako su zadarska, benkovačka i obrovačka općina postale jedna od poprišta liberalnih preobražaja i stvaranja novog pluralističkog modela društva. U spomenutom spletu povijesnih okolnosti, istraživanje suvremene nacionalne povijesti kroz mikrohistorijski pristup istraživanja pojedinih općina, može ponuditi drukčiji način analiziranja slijeda stanja i pojava.

Cilj ovoga rada jest prikazati obilježja demokratskih procesa na prostoru zadarske, benkovačke i obrovačke općine kroz 1989. i 1990. godinu te uzročno-posljedičnom vezom istražiti reakcije na te iste procese koje su ključne za razumijevanje ne samo nedemokratskog karaktera komunističkog režima, već i protuhrvatske čudi jugoslavenske države. Bez obzira na sinkroniziranu i istovremenu ovisnost liberalnih strujanja zadarske, benkovačke i obrovačke općine s ostatkom Hrvatske i čitave Europe, procesi u Zadru i njegovom širem zaleđu imali su svoje političke zasebnosti te veće ili manje specifične karakteristike. Time će meritum rada biti okolnosti demokratskih promjena u spomenutim općinama, tijekom tih istih promjena i prepreke s kojima su se one suočavale – posebice kroz prizmu izbijanja velikosrpske agresije.

Istraživanje se temelji na sintezi postojeće relevantne literature koja obrađuje demokratske procese i početke velikosrpske pobune na razini Republike Hrvatske, uz poseban dodatak informacija iz lokalnog tiska, točnije iz najvažnijeg zadarskog tjednog glasila – Narodnog lista – te omladinskog lista Fokusa. Želim naglasiti kako *Narodni list*, bez obzira na vremenski kontinuitet izlaženja ili zbog sadržajno nedovoljnog izvora informacija, zorno predočava društveno, političko i gospodarsko stanje na promatranom prostoru unutar istraživane vremenske odrednice. Također, u vidu dobivanja zaokružene slike političkog života, koristio sam se i izvornom građom Državnog arhiva u Zadru, nastaloj djelovanjem najvažnijih općinskih organa uprave, javnih službi te društveno-političkih organizacija.¹

¹ Građa za benkovačku i obrovačku općinu nije arhivistički sređena.

2. OPĆE DRUŠTVENO-POLITIČKE PRILIKE U SFRJ UOČI SLOMA SOCIJALIZMA I PRED PROCESOM DEMOKRATSKIH PROMJENA

Proces raspada jugoslavenske tvorevine, obilježene jednoumljem i izuzete iz svih tržišnih tokova, započeo je smrću neprikosnovenog vođe komunističkog režima Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. godine. Tim događajem započelo je novo razdoblje socijalističke Jugoslavije prepoznatljivo po dubokoj političkoj, gospodarskoj i društvenoj krizi koja će 1991. godine dovesti do konačnog rušenja jugoslavenske države te početka ratova unutar njenih bivših republičkih granica.² Na površinu je isplivalo neriješeno nacionalno pitanje u simbiozi s desetljetnim nezadovoljstvom nesrpskih naroda koji su osporavali republičku raspodjelu vlasti i prava.³ S druge strane, valja naglasiti kako je osim nesrpskih naroda i Srbija sve intenzivnije isticala nezadovoljstvo s položajem svoje republike unutar federacije, stvarajući na taj način jedan od glavnih čimbenika destabilizacije i prijetnje. Naime, srpsko je vodstvo dočekalo smrt J. Broza kao znak za početak novog definiranja državnog uređenja. Borba protiv Ustava iz 1974. godine⁴, revizija republičkih granica, ali i općenito avnojevskog federalizma, otvorili su put raspadu Jugoslavije. Analizirajući genezu i razvoj urušavanja jugoslavenskog carstva, ne smijemo smetnuti jedan važan, ako ne i najvažniji element krize. To je svakako proces povezanosti raspada Jugoslavije s političko-društvenim krizama u istočnoj Europi, početkom urušavanja komunističkog sustava i spuštanjem željezne zavjese.

Početak sukoba u Jugoslaviji naznačili su albanski prosvjedni u Prištini u proljeće 1981. godine. Prosvjedi su prije svega išli za tim da Kosovo postane sedma republika SFRJ-e te da se Albancima prizna pravo na državnost. Međutim, nije trebalo dugo čekati na reakciju srpskog komunističkog vodstva, koje je u prosincu 1981. godine zahtijevalo stvaranje Srbije kao „cjelovite države“. Time su htjeli reafirmirati načelo demokratskog centralizma kakav je koristila jugoslavensko-lenjinistička vlast 40-ih i 50-ih godina te uvesti većinsko glasovanje u Savez komunista Jugoslavije (SKJ).⁵ Također, srpsko je vodstvo postavilo jasan politički program prema svim ostalim republikama:

² Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

³ Mladen BARAČ, Osnovna obilježja i okolnosti demokratizacije društveno-političkog života slavonskobrodske općine tijekom 1990., *Scrinia Slavonica*, 10/2010., br. 1, 419-453.

⁴ Ustav iz 1974. godine temeljio se na suglasnosti svih republika i pokrajina te na pravu samoopredjeljenja i odcjepljenja. Opš. Zdenko RADELIĆ, Davor MARIJAN, Nikica BARIĆ, Albert BING, Dražen ŽIVIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2006., 47-51.

⁵ Isto. 66.

- a) odstranjivanje „konfederativnih“ elemenata iz saveznog Ustava i jačanje saveznih centara državne vlasti;
- b) odstranjivanje državnih funkcija autonomnih pokrajina;
- c) pomoć ostale Jugoslavije za ubrzaniji ekonomski razvoj Srbije;
- d) jačanje jedinstvenog SKJ na račun ograničenja samostalnosti republičkih SK.⁶

Rasprave na razini Saveza komunista Srbije (SKS) nisu pokazale očekivane rezultate pa je takvo stanje dovelo do nacionalne revoltiranosti srpskog naroda na prostoru čitave Jugoslavije. Program i okvir srpskih nacionalista, predvođen srpskom inteligencijom, svećenstvom, političkom elitom i gospodarstvenicima, sumirao se u tzv. „Memorandumu SANU“, čiji su dijelovi 24. i 25. rujna 1986. objavljeni u beogradskom listu *Večernje novosti*.⁷ Ovim je dokumentom, na temelju stvaranja mitske slike srpskog naroda, istaknut podređen položaj srpskih komunista koji trpe gospodarsku i političku diskriminaciju. Naglašena je ugroženost hrvatskih Srba i strah od ustaških vlasti i posebice je podcrtana razjedinjenost srpskog teritorija. Drugim riječima, njegovi su autori tražili uspostavu jedinstvene Srbije koja će se nametnuti čitavoj Jugoslaviji. U slučaju da taj plan ne uspije, druga je mogućnost predviđala povezivanje svih prostora na kojima žive Srbi, bez obzira na republičke granice.⁸ To, naravno, uključuje prostore Hrvatske te Bosne i Hercegovine, gdje je srpsko stanovništvo bilo najvećim dijelom zastupljeno u državnom i partijskom aparatu; upravo ova činjenica bila je otegotna okolnost u obrani od srpskog hegemonizma.

Ubrzo je velikosrpski nacionalni program dobio svog glavnog protagonista u liku Slobodana Miloševića koji je 1987. godine preuzeo mjesto predsjednika u Centralnom komitetu SKS. U vrlo kratkom razdoblju oko sebe je okupio grupaciju ljudi s kojom je krenuo u promjenu ustavnih točaka te tzv. „antibirokratskom revolucijom“ smijenio vodstvo pokrajina Kosova i Vojvodine te republike Crne Gore. U ovakvim nepovoljnim okolnostima, želja za reformama sve se više javljala kod hrvatskog i slovenskog vodstva. Time počinje slabiti pasivnost „hrvatske šutnje“ koja je gotovo 20 godina obilježila hrvatsku javnu pozornicu te se krenulo pravcem demokratskog uređenja i višestranačkog sustava. Ovaj je politički program, osim potpore u širokim društvenim masama, dobio i političku legitimnost na XI. kongresu SK Hrvatske (12. i 13. prosinca 1989. godine) ocjenom o raspisivanju prvih višestranačkih izbora kao jedinom mogućnošću ispravne reforme društva. U početku su promjene zahtijevali

⁶ Dušan BILANDŽIĆ, „Državna kriza Jugoslavije“, *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 28, br. 2, Zagreb, 1991., 55.

⁷ N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj...*, 27.

⁸ Z. RADELIĆ, D. MARIJAN, N. BARIĆ, A. BING, D. ŽIVIC, *Stvaranje hrvatske države...*, 68.

politički disidenti (uglavnom poznati iz 1971. godine) koji nisu bili vezani uz partijsku mašineriju. Oni su počeli stvarati prve inicijative, osnivati prve političke programe, inicijativne odbore pa u konačnici i stranke, koje će Hrvatsku lansirati na scenu političkog pluralizma te označiti kraj komunističke totalitarne vlasti.⁹ Upravo će na tim osnovama prekida dvadesetogodišnje šutnje započeti demokratski proces buđenja nacionalne svijesti, koja će otvoriti mogućnost ostvarenja stoljetne želje hrvatskog naroda za samostalnom i suverenom hrvatskom državom. Taj će trenutak, stvoren u idealnoj suprotnosti s jugoslavenskim totalitarnim nasljeđem i tekovinama jugoslavenske države, postati kamen međaš suvremene nacionalne povijesti i hrvatskog puta u demokratski parlamentarni poredak.

3. KONTURE DEMOKRATSKIH STRUJANJA KAO VJESNICI VIŠESTRANAČKOG SUSTAVA I TRŽIŠNE EKONOMIJE

Desetogodišnja kriza postitovskog razdoblja potvrdila je svu zaostalost jugoslavenskog političkog vodstva te njegovu nenaklonjenost demokratskim promjenama kao pretpostavci društvenog napretka. Jugoslavenski politički vrh svoje je djelovanje prije svega usmjerio k očuvanju vlasti, a ne potrebnim radikalnim promjenama. Tek je pod golemim pritiskom javnosti i sveopće krize, počeo tražiti odgovore na gospodarske i političke izazove. No, je li to bilo iz pragmatičnih razloga ili istinske želje za promjenama, pitanje je na koje tranzicijski procesi zadarske, benkovačke i obrovačke općine daju razvidne i sasvim logične odgovore.

Zadarska općina s gospodarskim, političkim i kulturnim središtem u gradu Zadru, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, brojala je 136.572 stanovnika.¹⁰ Gledajući prema nacionalnoj strukturi, Hrvati su činili apsolutnu većinu s 82,87%, dok su prema statistici druge dvije narodnosti bili Srbi s udjelom od 10,33% (najveća koncentracija u Smokoviću i Zemunik Gornjem) i Jugoslaveni s 1,37%. S druge strane, općine Benkovac i Obrovac specifične su po izrazito miješanom sastavu stanovništva, zbog čega će ovaj prostor biti plodno tlo za izbijanje međunacionalnih sukoba. Benkovačka općina je prema popisu iz 1991. godine brojala 33.378 stanovnika, od čega 40,60% Hrvata, 56,88% Srba i 0,46% Jugoslavena. Srbi su činili većinu u 27 naselja, uključujući i grad Benkovac, a Hrvati u 25 naselja, s najvećom koncentracijom u Polači, Raševiću, Stankovcima i Šopotu.¹¹ Općina Obrovac brojala je 11.557 stanovnika s većinskim srpskim pučanstvom od 65,52% koje je bilo najviše

⁹ Šime DUNATOV, *Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. 52, Zadar, 384.

¹⁰ *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema narodnosti po naseljima*; Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, (Zagreb, 1992), 24-25.

¹¹ Isto, 18-19.

koncentrirano u gradu Obrovcu; Hrvata je bilo 32,54% (Jasenice, Kruševo i Medviđa), a Jugoslavena 0,46%.¹²

Ravni Kotari i Bukovica, čije je prostore u najvećem dijelu obuhvaćala obrovačka i benkovačka općina, dočekali su raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) kao izrazito gospodarski nerazvijeno područje, potreseno velikom nezaposlenošću i lošim imovinskim stanjem.¹³ Nasuprot tome, prema podacima Službe državnog knjigovodstva (SDK) za vrijeme od siječnja do rujna 1988. godine, bruto društveni proizvod općine Zadar iznosio je 30% više nego u cijeloj republici.¹⁴ Međutim, zbog sveopće gospodarske krize, ni Zadar nije uspio zadugo održati svoj ekonomski rast čiji je oslonac u industrijskom sektoru sve više nagrizao sveobuhvatni poremećaj u društvenom, političkom i ekonomskom životu. Trend pada jedne od najuspješnijih privreda u SR Hrvatskoj nastavio se i kroz 1989. godinu prateći tako razvoj situacije na razini federacije i republike. Razlog gospodarske krize svakako je politička kriza partijskog vodstva koje je monolitnim, tromim i staljinističkim načinom vođenja države (u ovom slučaju općina), negiralo bit problema reforme Saveza komunista. Upravo zbog toga, neminovno je da je gospodarska kriza lančanom reakcijom i posljedičnom vezom, uzrokovala društvenu krizu koja se osjetila u sve tri općine.

3.1. OMLADINSKI LIST *FOKUS*

Prvi znakovi demokratskih promjena na vidljiv su se način očitovali kroz kritiku postojećeg političkog ustroja i društvenog uređenja koje je vapilo za radikalnim reformskim promjenama. Kako je vrijeme odmicalo, narod je sve više izražavao želju za participacijom u vlasti, koju će ostvariti tek na prvim višestranačkim izborima u travnju i svibnju 1990. godine. Međutim, unatoč tome što je glas naroda sve do prvih izbora ostao ograničen na debatne klubove, ugostiteljske objekte i gradske promenade, djelujući pritom pod opaskom državne represije i u strahu od gubitka osnovnih građanskih prava, njegova želja za društvenim promjenama ipak je odigrala ključnu ulogu u transformaciji i demontiranju komunističkog sustava vlasti. Nužni slijed bio je da prva kritika dođe upravo iz struktura komunističke vlasti – doduše, kritika ne odviše glasna i organizirana. Ponajprije tu treba istaknuti list *Fokus* pod ingerencijom Općinske konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske (OK SSOH) Zadar. List je izlazio tijekom 1989. i 1990. godine, a njegov pisani izričaj išao je za liberalnijim i kritičnijim

¹² Isto, 22-23.

¹³ Slaven RUŽIĆ, Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa..., 421.

¹⁴ E.Š., I Zadru sve tanji osobni dohoci, *Narodni list* (dalje *NL*), br. 7631., 14. siječnja 1989., 6.

pristupom prema onovremenim aktualnim događajima. Primjerice, naslovnica prvog broja navedenog lista (9. veljače 1989. godine) prikazuje vrištećeg muškarca kao simbola bunta protiv jednopartijskog režima.¹⁵ Osim mnogobrojnih kritičkih ilustrativnih primjera koji se mogu pronaći na svakoj stranici Fokusa, list obiluje oštro intoniranim člancima usmjerenim prema vladajućim strukturama u gradu i općini. U jednom članku urednici lista istaknuli su kako inzistiranje na ekonomskoj reformi nema smisla bez radikalne „reforme Saveza komunista, bez koje je nemoguće demokratizirati društvo i osigurati slobodan prostor za ekonomsku reformu, jer ekonomska situacija je katastrofalna upravo zbog sveprisutnog uplitanja Saveza komunista u ekonomske zakonitosti.“¹⁶ Zatim, posebno su podcrtali da je jednopartijski režim uzeo svoj danak u Jugoslaviji te da otrov staljinističkog tipa blokira bilo kakvu reformu koja bi dovela do ostvarenja ljudskih i političkih prava. Čak i da partija želi provesti reformu, ona bi, prema riječima Fokusa, bila samo dio taktiziranja i pragmatike, ali ne i istinske želje za promjenom. Razumljivo je da je tiskanje Fokusa izazvalo strah zadarskog partijskog vodstva, koje je zatražilo da se list što prije ugasi.

Poseban udarac na integritet komunističkog vodstva bili su „politički štetni“ intervjui s „građanima koji su 70-ih došli u sukob s politikom SKJ“, a kojima je *Fokus* posvetio veliki dio svojih stranica.¹⁷ Ovim činom, zadarski omladinski list dao je prostora hrvatskim proljećarima, na neki način prekinuo njihovu dvadesetogodišnju šutnju te otvorio vrata novim alternativnim idejama. Nadalje, na jednoj od sjednica SO Zadar, održanoj u veljači 1989. godine, omladinsko je rukovodstvo zauzelo jasan stav o prioritetnoj izgradnji Tehničkog školskog centra i Studentskog doma u odnosu na Memorijalni centar i Spomenik drugu Titu. Istaknuli su kako nisu u pitanju emocije, politički stavovi i ideje, već logična vizija dugoročnog razvoja zadarske privrede i društveno-političke zajednice u cjelini.¹⁸ Ipak, ideje SSOH Zadar, na čelu sa Šenolom Selimovićem koji je tada obavljao dužnost predsjednika, nisu naišle na recepciju kakvu su očekivali pa ih se često optuživalo da je njihova socijalistička orijentacija upitna i destruktivna.

Još jedan zanimljiv primjer aktivnosti omladinskog rukovodstva iz Zadra svakako je inicijativa za promjenom zakonskih propisa. U veljači 1989. godine poslali su u Sabor

¹⁵ Marijana RAŽNJEVIĆ ZDRILIĆ, *Demokratizacija novinske komunikacije u Hrvatskoj 1989/1990. na primjeru omladinskog lista Fokus u Zadru*, *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, god. 21, br. 1., Zagreb, 2015., 63.

¹⁶ Pavle Kalinić, *Tko je danas uistinu za reformu*, *Fokus* (dalje *F*), br. 1., 1. svibnja 1989., 5.

¹⁷ Objavljeni su razgovori s: Franjom Tuđmanom, Markom Veselicom, Petrom Šalom, Vladom Gotovcem, Dobroslavom Paragom, Daliborom Brozovićem i drugima. Više o stavovima partijskog rukovodstva o *Fokusu* v. Mario Vuksan, *Iz drugog ugla*, *F*, br. 8., 6. srpnja 1989., 5.

¹⁸ Šenol Selimović, *Pro et contra*, *F*, br. 1., 9. veljače 1989., 11.

inicijativu za izmjenu *Zakona o javnom informiranju*, a u pripremi se našao i elaborat za izmjenu *Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana*. Glavna ideja ovih političko-pravnih izmjena jest liberalizacija društva kroz ukidanje papirnato i političkog posredovanja Općinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda (OK SSRN) prilikom pokretanja javnih glasila ili društvenih organizacija.¹⁹ Najviše ih je smetao *Zakon o javnom informiranju* iz 1982. godine (NN 11/82., 28/87., 47/89., 8/90.) jer je prema njemu svaki oblik informiranja imao jasne ideološke obrasce. Pojednostavljeno – stari je zakon ograničavao slobodan medijski diskurs.²⁰ Vidljivo je kako je glavni cilj omladinskog tiska u tranzicijskom razdoblju bila borba za demokratičnije i liberalnije društvo, poštivanje ljudskih prava, a posebice za slobodu govora i izražavanja. Pritom se nisu ustručavali otvoreno kritizirati politički sustav i tražiti promjene, pa makar im se radilo o radnom mjestu i mogućoj zatvorskoj kazni. Drugim riječima, zadarski su omladinci udarili temelje demokratičnosti ne samo u Zadru i zadarskoj općini, nego na razini republike i federacije. Tako su oslabili ionako već raspadljiv partijski sustav te borbom iz unutarnjih redova proširili pukotinu komunističkog poretka i ubrzali njegovo rušenje.

3.2. STANJE U PARTIJI I DIFERENCIJACIJA PARTIJSKIH MIŠLJENJA

3.2.1. Općina Zadar

U Savezu komunista koncem 80-ih godina vladale su dvije struje potpuno oprečnih stajališta. Jedna je struja podržavala partijski monolitizam koji je u svojoj središnjoj ideji gušio svako društveno mišljenje te kroz navodno utjelovljenje narodne volje učvršćivao svoju vlast. Suprotno toj struji, našao se partijski koncept koji je tražio pravo na drukčije mišljenje zastupajući pritom uvođenje političkog pluralizma, razumljivo, u okviru socijalističkog sustava.

Većina se zadarskog partijskog vodstva izjasnila za uvođenje demokracije, doduše demokracije u ograničen obliku – demokracije koja neće dopuštati kritiku, mogućnost konkurencije i alternative. Lako je zaključiti kako je partija samo prividno i proturječno koristila pojam demokracije, jer je ona svojim djelovanjem u praksi pokazivala potpunu

¹⁹ Branko Mrčela, SSO news, *F*, br. 3., 9. ožujka 1989., 2.

²⁰ “Javnim informiranjem (...) radnici, radni ljudi i građani naročito ostvaruju slobodu i pravo te dužnosti i odgovornost, da polazeći od socijalističkih samoupravnih načela i idejno-političkih opredjeljenja Saveza komunista, informiraju i da budu informirani ...” (čl. 2) Više o toku zakonskih izmjena v. Blanka JERGOVIĆ, Zakonske promjene i tisak u Hrvatskoj od 1990. do 2002., *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 40, br. 1., Zagreb, 2003., 92-108.

suprotnost prirodnim zakonima liberalnog društveno-političkog ustroja. U kojoj je mjeri vodstvo uistinu bilo nedoraslo za bilo kakav oblik reforme, sasvim očigledno govore riječi izvršnog sekretara Okružnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (OK SKH), Romana Meštrovića, koji je u intervjuu za *Narodni list* istaknuo da se „mi u Zadru nismo naučili demokraciji“, ali ni „osposobljavanju legalnih državnih institucija za moderan način političkog života.“²¹ Takvo stanje u partijskoj vrhuški, ali i ekskluzivistički način razmišljanja, postali su pogubni za društveno-političke prilike u zadarskoj općini i njenoj široj okolini.

Primjer da se mentalitet partijskoga vodstva nije uvelike promijenio od razdoblja Hrvatskog proljeća, vrlo slikovito pokazuje intervju s tadašnjim zadarskim zastupnikom u Saboru – Šimom Smolićem. On se u sprječavanju nacionalizma nije ustegnuo pozvati državne institucije na jako oštre mjere, slične onima iz sedamdesetih godina, jer bez takvog reza, kako je kazao, teško će se zaustaviti nacionalistički val.²² Slične tendencije pokazao je i predsjednik kluba zadarskih boraca (Općinski odbor SUBNOR-a Zadar) Petar Ćosić, koji je na jednoj od sjednica komentirao demokratske promjene: „U našoj zemlji, posebno Hrvatskoj i Sloveniji, osnivaju se grupe i niču alternativni pokreti s ciljem da se kad dođe vrijeme pretvore u političke stranke a nekima od njih, kao Hrvatskoj demokratskoj zajednici, među čelnicima su i poznati maspokovci iz 1971. godine. Ponekad se ovakve pojave verbalno osuđuju ali izostaju odlučne mjere i akcije u skladu s Ustavom i zakonskim propisima.“²³ Zapravo su Šime Smolić i Petar Ćosić tražili provedbu radikalne čistke liberalnih političara, bivših disidenata i svih onih građana koji se nisu slagali s partijskom politikom, kako bi onaj konzervativan kadar ponovno pustio korijenje u obrani monopolističkog statusa partije.

Međutim, nepobitna je činjenica da je osim tvrdokornih komunističkih predstavnika u zadarskom rukovodstvu, bilo i onih liberalni(ji)h političara koji su stremili prema demokratizaciji socijalističkog društva, radikalnoj reformi partije te uvođenju višestranačkog sustava. Njihova su mišljenja i stavovi dobili jasne obrise na javnoj raspravi o transformaciji zadarskog SSRN-a u pluralnu i djelotvornu organizaciju, odvojenu od transmisijskih zadaća i osnaženu političkim utjecajem.²⁴ Diskutanti su u svojim zahtjevima istaknuli jasno određenje prema političkom pluralizmu (i to onom stranačkom!) kao nužnom uvjetu tržišne

²¹ Svi žele demokraciju, *NL*, br. 7633., 28. siječnja 1989., 3.

²² Nada je u razumu, *NL*, br. 7640., 18. ožujka 1989., 3.

²³ R. K., Nekima ne odgovara avnojevska Jugoslavija, *NL*, br. 7641., 25. ožujka 1989., 3.

²⁴ Rasprava je započela početkom rujna i trajala je sve do sredine listopada 1989. godine.

ekonomije.²⁵ Polazeći od stava da su politička prava elementarna prava svakog građanina, založili su se za prekid partijskog monopolizma te otvaranje SSRN-a za rasprave i sučeljavanja svih mišljenja.²⁶ Kako je rasprava ulazila u završnicu, tako je onaj radikalni dio zadarskog političkog vodstva sve više isticao da su transformacijske struje usmjerene na razbijanje Socijalističkog saveza, a ne na ideje na osnovu kojih bi se politika trebala reformirati.²⁷ Tako je jedan pripadnik radikalne struje, Dragoljub Lazović, konfrontirao svoja stajališta izjavnom da je „politički pluralizam vrlo opasna mina.“²⁸ Zaista, u ovim okolnostima bilo je nemoguće očekivati promjene.

Analizi spomenute javne tribine valja napomenuti još jedan njen segment. Naime, ova je tribina, unatoč tome što je organizirana kao mjesto otvorenog sučeljavanja stavova, doživjela potpuni kolaps javnog odaziva (po zasjedanju od 10 do 70 sudionika). Vrlo je zanimljivo ući dublje u problematiku i pronaći istinske razloge slabog odaziva na javnu tribinu, posebice uzmemo li u obzir da je ona mogla postati jedan od najvažnijih medija društvenog vapaja za demokratskom promjenom na zadarskom području. Za to stanje postoji nekoliko je mogućih razloga: slab odaziv sigurno može biti posljedica straha od Partije koja u to vrijeme još uvijek nije dala svoje konačno mišljenje o političkom pluralizmu ili, s druge strane, razloge možemo tražiti u nepovjerenju prema iskrenosti socijalističkog vodstva.²⁹ Ipak, koji god razlog bio točan, jasno je da je javnost bila ogorčena partijskim ustrojem države, vodstvom općine i stanjem u društvu.

Gledajući generalno stanje u zadarskoj partiji, sasvim je vidljivo da su omladinci bili ključan dio liberalnog krila. Osim što su pokrenuli *Fokus*, SSOH Zadar je 20. studenog 1989. godine pokrenuo kolektivnu peticiju prikupljanja potpisa na gradskom Narodnom trgu pod nazivom „Sloboda drugog čovjeka je i moja sloboda. Onaj tko ju ugrožava, ugrožava i mene.“³⁰ Ova predstava organima državne vlasti tražila je ukidanje članaka 114., 133. i 157. kaznenog zakona SFRJ, koji nalažu suđenje zbog „kontrarevolucionarnog djelovanja“, „zlonamjernog i

²⁵ Meri Kučina, Samostalnosti prije svega, br. 7662., 19. kolovoza 1989., 3.; M. K., Slijedi li višestranački sustav, *NL*, br. 7665., 9. rujna 1989., 4.

²⁶ Zanimljive su riječi Mislava Kukoča koji polemizira o razlici između stranačkog i nestranačkog pluralizma. Kaže: „Dilema nestranački ili stranački pluralizam ne postoji. Pristanemo li na floskulu nestranački pluralizam nećemo se pomaknuti s mjesta jer politički pluralizam, pokazuje to iskustvo cijelog svijeta, moguće je imati samo kroz višestranački sistem.“ Kukoč se dalje izjasnio za višestranački sustav s tim da u prijelaznoj fazi, do donošenja novog Ustava, SSRN daje legitimitet djelovanja stankama. Više: M. K., Slijedi li višestranački sustav, *NL*, br. 7665., 9. rujna 1989., 4.

²⁷ P. Opačić, Pluralizam: mina ili neminovnosti, *NL*, br. 7666., 16. rujna 1989., 7.

²⁸ Isto.

²⁹ M. K., Različitost viđenja Fronte, *NL*, br. 7669., 7. listopada 1989., 4.

³⁰ Peticija je krenula od omladinske organizacije iz Zagreba. M. Kučina, Peticija za slobodno političko izražavanje, *NL*, br. 7675., 18. studenog 1989., 11.

neistinitog prikazivanja stanja u zemlji“, „neprijateljske propagande“ i „povrede ugleda SFRJ.“ Također, tražili su da se po hitnom postupku oslobode svi zatvorenici osuđeni po spomenutim člancima kaznenog zakona te da se odustane od svih procesa koji se vode na temelju ovih nedemokratskih zakonskih osnova.

Još jedan neizostavan pokazatelj demokratskih procesa u zadarskoj općini svakako je osnivanje Savjeta za inicijative građana. Savjet je osnovan u studenom 1989. godine pod patronažom Šime Pavlovića, onovremenog predsjednika Okružnog suda u Zadru.³¹ Kako je istaknuto na osnivačkoj skupštini, Savjet nije zamišljen kao tijelo OK SSRN-a (iako je pri njoj osnovano), već kao nezavisno tijelo, otvoreno za sve inicijative građana koje budu išle za širenjem ljudskih prava i političkog pluralizma.³²

Preslika političkog trenutka demokratskih težnji, ali i pozicije u kojoj se našao SK u zadarskoj općini, svakako je nezadovoljstvo među članovima koji su tijekom 1989. i 1990. godine masovno napuštali komunističku partiju. Zadarski ogranak partije dočekaio je početak 1988. godine s 6.017 komunista, da bi u svega godinu dana izgubio preko 400 članova.³³ Na sličan način možemo pratiti i trend opadanja primljenih članova. Godine 1987. primljen je 71 član, 1988. 48 članova (od čega 26 učenika srednjih škola), a 1989. godine zabilježeno je samo nekoliko novih partijskih pristupnika.

3.2.2. Općina Obrovac

Ništa drukčija situacija nije bila ni na području obrovačke općine gdje je u vremenu sveopće upitnosti opstanka mnogih državnih i općinskih institucija, na površinu izbijalo opće nezadovoljstvo komunističkim vodstvom. To nezadovoljstvo ponajprije možemo pratiti kroz propitkivanje vrijednosti marksističkog obrazovanja Političke škole SKH sa sjedištem u Obrovcu. Naime, ova je škola u prvom redu bila posvećena usvajanju glavnih idejno-političkih obrazaca te lenjinističkih sustava izgradnje socijalizma. Međutim, kriza društvenog uređenja pod vodstvom jednostranačkog režima osjetila se i među obrovačkim komunistima koji su sve češće odbijali pohađati partijske škole. Prema statistici koju je Darko Gužvica³⁴ dostavio Narodnom listu, sasvim je razvidno poražavajuće osipanje polaznika Škole. Tako je samo 1989. godine nastavni program napustilo preko 50% polaznika, a negativni trend koji se

³¹ M. K., Otvorenost i tolerancija, *NL*, br. 7676., 18. studenog 1989., 2.

³² Djelokrug rada je bio poprilično širok: od ekonomskih i politička pitanja, do ljudskih prava, kulture, sporta, informiranja i komunalnih problema.

³³ P. Opačić, *NL*, br. br. 7634., 4. veljače 1989., 3.

³⁴ Darko Gužvica bio je dopisnik Narodnog lista iz Obrovca.

nastavio, ali i poražavajući rezultati SKH-SDP-a na prvim višestranačkim izborima, u konačnici će rezultirati gašenjem komunističko indoktriniranih škola.

U kojoj mjeri je obrovačko rukovodstvo bilo spremno za istinske promjene svjedoče stavovi Predsjedništva CK SKH o planu i programu djelovanja za 1989. godine. Više od 80% obrovačkih organizacija razmotrilo je odluke republičkog partijskog vodstva i donijelo jedinstven sud o njima.³⁵ To, naravno, govori o političkom potencijalu općine, želji za brzim rješavanjem problema te utvrđivanjem jasnih pravaca političkog djelovanja. Bezrezervno su dali podršku tržišnoj orijentaciji obrovačke općine, provođenju zacrtanih reformi i ukidanju partijskog monopolizma. Međutim, nedvojbeno su istaknuli da su protiv bilo kakvog oblika višestranačkog sustava, a za reafirmiranje demokratskog centralizma – poznatog lenjinističko-titoističkog unutarnjeg uređenja koji je u idealnoj suprotnosti s demokratskim načelima djelovanja. Treba istaknuti da su zaključci paradoksalno proturječni te da su obrovački komunisti negirali sami sebe. U jednoj su odluci donijeli zaključak o ukidanju partijskog monopolizma, a u drugoj su točki tražili reafirmiranje demokratskog centralizma, koji u jugoslavenskoj praksi nije ništa drugo nego partijski monopolizam, tj. sistem dominacije najviše i jedne legalne vlasti u zemlji.

Drugo pitanje koje se postavlja za razumijevanje temeljnih odnosa u komunističkoj partiji Obrovca jest značenje nestranačkog pluralizma za koji se zalažu obrovački komunisti. Nakon što je iscrpio sve resurse i potrošio svoje performanse u očuvanju i učvršćivanju svoje vlasti, komunistički sustav je na svaki način pokušao sačuvati ukupnost komunističkog oblika upravljanja državom kroz uvođenje nestranačkog pluralizma. Na taj je način izašao u susret zahtjevima za pluralističkom reformom, a s druge je strane negirao elementarne principe pluralizma koji su ostvarivi jedino kroz višestranačkom sustavu. Razlog je vrlo logičan – očuvanje vlasti pod krinkom demokracije.

Jedan od najvećih problema SO Obrovac bio je nedostatak kvoruma, tj. nedostatak pravilom predviđen broj članova na sjednici koji je potreban da bi zaključci bili pravomoćni. Tako je, primjerice, od svibnja do studenog 1989. godine održana svega jedna sjednica, premda i ona prekinuta u drugom dijelu jer je veći dio delegata napustio salu za sastanke.³⁶ Najčešći razlog

³⁵ D. Gužvica, Dokidanje partijskog monopola, *NL*, br. 7646., 29. travnja, 10.

³⁶ Slične neprilike bile su vidljive i u Izvršnom vijeću SO Obrovac. S. Ž., Ne vole sastanke, *NL*, br. 7675., 18. studenog 1989., 2.

neodržavanja ili prekidanja sjednica bio je nedolazak odbornika iz VUR-a koji su izjavili da ne dolaze na sjednice jer su one sve „unaprijed režirane.“³⁷

3.2.3. Općina Benkovac

Parijsko vodstvo u benkovačkoj općini bilo je najmonolitnije, a moglo bi se kazati i najradikalnije. Ono ne samo da nije dopuštalo manevar pripadnicima i zagovornicima demokratskijeg kruga političara, već je diskretno podržavalo srpsko rukovodstvo. Najbolji i najlogičniji razlog za to možemo tražiti u statistici zaposlenih u tijelima općinske uprave. Hrvati su u benkovačkoj općini 1990. godine bili zastupljeni sa 40,6%, a u organima općinske uprave bilo ih je zaposleno svega 12,6%. Srbi su u strukturi stanovništva bili zastupljeni sa 56,88%, ali su istovremeno zauzimali više od 80% rukovodne strukture općine.³⁸ Upravo će istaknuti nesklad između nacionalne strukture stanovništva i strukture političkog rukovodstva, ograditi benkovačku općinu od političkog vrha hrvatskih komunista, ali i opredijeliti je prema srpskim tijelima uprave – naravno, sve pod krinkom očuvanja avnojevske revolucionarne načela te obrane bratstva i jedinstva.

Da je gore navedeno zaista bilo tako, jasno svjedoči izjašnjenje radnika i društveno-političkog vodstva benkovačke općine o štrajku rudara na Kosovu.³⁹ Naime, tijekom veljače 1989. godine srpska politička vrhuška pokrenula je nepopustljivu kampanju za ukidanje kosovske autonomije. Takvo je stanje ponukalo rudare albanske nacionalnosti na veliki štrajk za obranu autonomnog statusa kosovske pokrajine. Povodom štrajka Predsjedništvo Vijeća sindikata Hrvatske, Predsjedništvo CK SKH te rukovodstvo Socijalističkog saveza SR Hrvatske i Slovenije po prvi je put javno donijelo oštru osudu srbijanskog vodstva i njihove opresije na Kosovo.⁴⁰ Međutim, riječi hrvatskog i slovenskog rukovodstva nisu naišle na odobravanje kod benkovačke uprave, koja se brzo ogradila od stavova koji, prema njenom mišljenju, „podržavaju protujugoslavenske snage na Kosovu.“⁴¹ Tako je benkovačka politika svojim stavom dala podršku radikalnim akcijama jugoslavenskog vodstva i neustavnom srpskom ekspanzionizmu. Paradoksalna je upravo činjenica da se u jednom trenutku brane

³⁷ Isto.

³⁸ Z. RADELIĆ, D. MARIJAN, N. BARIĆ, A. BING, D. ŽIVIĆ, *Stvaranje hrvatske države...*, 78.

³⁹ Osuda manipulacija i podjela, *NL*, br. 7638., 4. travnja 1989., 2.

⁴⁰ Za njih je bilo neprihvatljivo „iste oblike izražavanja protesta jednom proglašavati revolucionarnim i demokratskim činom, a drugi puta demonstracijama. Neprihvatljivo je da se stvara atmosfera po kojoj se čitava jedna narodnost proziva za nacionalizam ili se smatra manipuliranom.“ Zatim je zatražena pomoć svih najodgovornijih jugoslavenskih čimbenika kako bi se albanskim štrajkašima izišlo u susret. Više o zaključcima i stavovima hrvatsko i slovenskog rukovodstva o situaciji na Kosovu v. Davor MARIJAN, Događanja naroda u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 58, Zadar, 2016, 441.

⁴¹ Osuda manipulacija i podjela, *NL*, br. 7638., 4. travnja 1989., 2.

„revolucionarne tekovine Titova vizionarskog djelovanja“, a da se s druge strane potihom podržava Miloševićeva militantna politika, koja je, ako se gleda po definiciji sustava, antisocijalistička i nacionalistička.

Drugi indikativan primjer da je benkovačko komunističko vodstvo prešutno podržavalo srpsko vodstvo jest selektivan pristup prema problemu nacionalizama. Izvrstan primjer je (ne)izjašnjavanje benkovačkih političara prema obilježavanju 600. godišnjice kosovske bitke u Kninu 8. i 9. srpnja 1989. godine. Izgredi na obilježavanju dobili su veliki medijski prostor, a odrazi na međunacionalne odnose u Hrvatskoj postali su alarmantni.⁴² Na takav razvoj situacije uzavrelih strasti, SKH je reagirao osudom svih provala nacionalizama te je postavio pitanje odgovornosti Slobodana Miloševića za pravac politike koju vodi. No, takve stavove očito nisu dijelili benkovački komunisti koji, prema informacijama Narodnog lista, nisu izrekli sličnu osudu, dok se s druge strane nisu ustručavali iskazati optužujući stav prema hrvatskom nacionalizmu i njegovim rušilačkim namjerama.⁴³ Selektivan pristup na temelju dvostrukih mjerila i kriterija postat će temeljni obrazac obrovačkog i benkovačkog vodstva kroz 1990. godinu.

Benkovačka omladina je također slijedila stope starijeg komunističkog kadra. Izvrstan argument za to je već spomenuta peticija zadarske omladine za ukidanjem nekih članaka kaznenog zakona, a koja je doživjela tešku osudu mladih kolega iz Benkovca. Naime, zahtjev zadarske omladine da državni organi započnu liberalizaciju društva kroz poštivanje osnovnih ljudskih prava na izražavanje političke misli, ne samo da nije naišao na plodno tlo kod benkovačke omladine, već je dočekaio izrazito negativan stav. Njihovo očitovanje o osudi peticije išlo je za tim da su zahtjevi zadarske omladine stvar sudstva, a nikako civilnih struktura društva.⁴⁴ Time su stali u obranu nerazjašnjenog i dvosmislenog pojma o kontrarevolucionarnom djelovanju te na neki način zatvorili vrata političkom i misaonom pluralizmu u benkovačkoj općini.

3.3. IZBORI ZA SAVEZ KOMUNISTA I SOCIJALISTIČKI SAVEZ

Koliko je zaista demokracija uhvatila maha u društveno-političkom životu zadarske, benkovačke i obrovačke općine, najbolje nam svjedoči razina demokratskog izbornog procesa. Sredinom 1989. godine održani su izbori u Savezu komunista i Socijalističkom

⁴² Davor Marijan, Događanja naroda u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 58/2016, 465.

⁴³ Dopisnici *Narodnog lista* iz Benkovca nisu slali vijesti o osudi srpskog nacionalizma, ali su zato izvještavali o osudi hrvatskog nacionalizma. Srbojub Zorica, *Osudujemo sve podjele*, NL, br. 7641., 25. ožujka 1989., 2.

⁴⁴ M. Kučina, *Peticija za slobodno političko izražavanje*, NL, br. 7675., 18. studenog 1989., 11.

savezu koji su zamišljeni kao prvi korak pune demokracije. Plan je bio tajnim i neposrednim (možda je bolje kazati: do tada najneposrednijim) načinom glasovanja prilagoditi izbore i političko djelovanje vremenu liberalizacije i demokracije.⁴⁵

Sustav je izgledao ovako: svaka osnovna organizacija Saveza komunista imala je mogućnost predlaganja kandidata za obavljanje svih funkcija – od osnove organizacije do Centralnog komiteta – i to ne samo iz svoje, već i iz drugih sredina. Glasanje se odvijalo tajno, a mišljenje baze obvezalo je forume da na listi ne će smjeti istaknuti pojedince čija je kandidatura osporena od jedne trećine članstva. Članstvo dobilo pravo veta, tj. mogućnost da s liste skine kandidata kojeg smatra neprikladnim za određenu poziciju.

Prvi problem i udarac okorjeloj strukturi općinskih komiteta SKH predstavljala je činjenica da su na političku scenu sve više dolazili mladi kandidati koji nisu bili opterećeni hipotekom prošlosti kao njihovi seniori.⁴⁶ Možemo samo pretpostaviti razloge zbog kojih su stariji kandidati odbili sudjelovati u izborima ovakvog modela te obavljati neku od dužnosti u općinskim komitetima. Osim što su teško prihvaćali činjenicu da će se o njima odlučivati tajno, vrlo je vjerojatno da su bili u strahu od izbornog sita koje je po prvi puta bilo u mogućnosti pretresti njihov politički svjetonazor, ali i program rada.

Dalo bi se raspravljati o oportunisti ovakvog izbornog sustava, ali se čini u potpunosti neizostavnim spomenuti još jedan segment koji izvrsno razotkriva svu razinu njegove formalne demokratičnosti. Kad je predsjedništvo Socijalističkog saveza uputilo mjesnim konferencijama listu na izjašnjavaње, bilo je sasvim jednostavno izdvojiti ravnopravne od onih ravnopravnijih kandidata. Ravnopravni kandidati su se na listi našli samo imenom i prezimenom, dok su ravnopravniji kandidati, ujedno podržani od strukture SSRN-a, imali mogućnost na iznošenje plana rada, svojih sposobnosti i vizija.⁴⁷ No, tu još nije kraj priče! Da je čitav izborni program bio samo jedna farsa u krpanju nepopravljivog stanja u komunističkom sustavu, jasno nam svjedoči način provedbe izbora. Naime, bez obzira na to što je predsjedništvo SSRN-a u predizbornom vremenu isticalo da se njihova lista može mijenjati, potpuno prekrojiti i nadopuniti, izjašnjenje baze je u konačnici ostalo nevažno. Tako su s liste izbrisani neki kandidati koji su dobili podršku 28 od 36 mjesnih konferencija, a dodavani oni s podrškom jedne ili dvije mjesne konferencije. Iz izdvojenog se može zaključiti

⁴⁵ P. Opačić, Korak ka punoj demokraciji, *NL*, br. 7648., 13. svibnja, 2.

⁴⁶ Čak je i CK SKH propisao glavni kriterij za izbore prema kojem je trebalo dati prednost mladim kandidatima.

⁴⁷ M. K., Referendum, *NL*, br. 7651., 3. lipnja 1989., 5.

kako je izborni sustav pao ispit iz demokracije te pokazao svu svoju monolitnu i neprilagodljivu narav.⁴⁸

Sličan postupak izbora za SSRN odvijao se u Obrovcu i Benkovcu gdje je staro predsjedništvo (forum) predlagalo kandidate o kojima se izjašnjavala baza, a da je ipak na kraju konačna lista prolazila kroz forumski filter. Tako je i u ove dvije općine dugo najavljivana transformacija Socijalističkog saveza ostalo samo mrtvo slovo na papiru.⁴⁹ Međutim, važno je istaknuti da takvo stanje ipak nije bilo isto (iako slično) u izbornom procesu za OK SKH u Benkovcu i Obrovcu. Demokracija je, kako je napisao obrovački dopisnik za *Narodni list*, ušla ne velika vrata u Savez komunista.⁵⁰ Od ukupno 48 osnovnih organizacija (900 članova) u Obrovcu, evidentirano je 57 potencijalnih dužnosnika za OK SKH u Obrovcu (u ovom je sazivu predviđeno 19 dužnosnika). Također, za Predsjedništvo je istaknuto 17 kandidatura (predviđeno 7 članova), za dužnost predsjednika predano je 7 kandidatura, a za 14. kongres CK SKJ i 11. kongres CK SKH evidentirano je više od 20 kandidata. Neosporna je činjenica da je upravo široka kadrovska osnova postavila temelje za budućnost demokracije i višestranačkog pluralizma u obrovačkoj općini. Savez komunista je, kako je istaknuto u jednom članku Narodnog lista, pokazao kvalitetu i vratio povjerenje.⁵¹ Međutim, da nas riječi Narodnog lista ipak ne bi dovele u zabludu, neke informacije treba uzeti s rezervom pa je nužno istaknuti da je od 900 članova osnovnih organizacija, samo njih 700 izašlo na glasanje, a to je činjenica koja jasno kristalizira misao o vraćanju povjerenja.

U Benkovcu je od 42 istaknuta kandidata izabrano 18 članova OK SKH na čelu s predsjednikom Markom Ivaniševićem, a za delegate 11. kongresa CK SKH izabrani su Ilija Knežević i Marko Atlagić (budući ministar u vladi RSK), koji je ujedno bio i delegat za 14. izvanredni kongres CK SKJ.⁵²

4. PRVI INICIJATIVNI ODBORI I STRANKE (OD XI. KONGRESA SKH DO PRVIH VIŠESTRANAČKIH IZBORA)

Nakon što je na zasjedanju XI. kongresa SKH u prosincu 1989. godine odlučen put u višestranački sustav, zadarsko, obrovačko i benkovačko rukovodstvo pokazalo je svojevrstu zbunjenost i nesnalaženje u novim okolnostima. Prema njihovim stavovima, višestranački

⁴⁸ Krajem lipnja 1989. godine izabran je novi predsjednik SSRN Zadar Petar Ninčević, a za tajnika je izabran Ladislav Radulić. M. K., Nailazi vrijeme promjena, *NL*, br. 7654., 24. lipnja 1989., 3.

⁴⁹ D. Gužvica, Interesantan samo izbor rukovodstva, *NL*, br. 7655., 1. srpnja 1989., 2.

⁵⁰ D. G., Deset kandidata za predsjednika, *NL*, br. 7655., 1. srpnja 1989., 4.

⁵¹ D. Gužvica, Vraćanje povjerenja u SK, *NL*, br. 7658., 22. srpnja 1989., 2.

⁵² S. ZORICA, Brže u promjene, *NL*, br. 7675., 18. studenog 1989., 2.

sustav nije bio veliki problem, sve dok se nije „pojavió i pred našim vratim.“⁵³ Upravo istaknutim riječima, zadarska zvanična politika pokazala je svoje pravo lice deklarativne naravi na kojem su se jasno očitovale konture ideoloških razvalina jednog promašenog jugoslavenskog koncepta. To nam pokazuje i polarizacija unutar OK SKH Zadar oko zaključaka XI. kongresa SKH. Dok se jedan dio komunista počeo pripremati za izbore smišljajući novu strategiju i prilagođavajući se novoj situaciji, drugi je dio pristao uz riječi Nike Jožića koji je istaknuo „kako je inicijativa za prijevremene izbore iznesena na iznenađujući i uvredljiv način, da se njome nepotrebno zadaje udarac SK i u izbore unosi stihija...“⁵⁴

U tim trenucima partijske zbunjenosti i nekonzistentne politike, predstavnici hrvatske alternativne političke scene širom su otvorili vrata višestranačkom pluralizmu i demokratskim tokovima. U duhu njihova djelovanja, zadarski alternativni blok je 10. prosinca, u povodu obilježavanja Međunarodnog dana ljudskih prava, na gradskom Narodnom trgu i u prostorijama bivšeg Filozofskog fakulteta pokrenuo inicijativu prikupljanja potpisa za legaliziranje političkih stranaka, raspisivanje slobodnih izbora, obustavljanje političkih procesa, puštanje svih političkih zatvorenika te obranu suvereniteta Hrvatske. Zadarsku akciju predvodili su predstavnici Hrvatskog socijalnog liberalnog saveza (HSLS), Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), Hrvatskog demokratskog saveza (HDS) i Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI).⁵⁵ Inicijativa je završila s izvanrednim rezultatom od 6.463 prikupljena potpisa, što svakako govori o želji zadarske javnosti za demokratskom promjenom.⁵⁶

Prvi vjesnik stranačkog pluralizma i vidljiva stvarnost političke budućnosti u Zadru i njegovoj široj okolini, bila je osnivačka skupština inicijativnog odbora Hrvatske demokratske stranke (HDS-a) održana 16. prosinca u Omladinskom domu.⁵⁷ Za predsjednika zadarske podružnice HDS-a izabran je Ivo Markulin. Već isti mjesec, točnije 23. prosinca, uslijedilo je i osnivanje skupštine Hrvatske demokratske zajednice (predsjednik dr. Nikola Jakšić) u dvorani kina Pobjede gdje je prisutne članove i goste pozdravio akademik Dalibor Brozović, potpredsjednik stranke. Naglasio je da će se HDZ orijentirati na „demokratsku obnovu

⁵³ P. Opačić, Od prihvaćanja do osporavanja, *NL*, br. 7681., 30. prosinca 1989., 7.

⁵⁴ S druge strane, neki su komunisti (poput Josipa Gatare, Bože Mazije i drugih) smatrali da je SKH našao hrabrosti da povuče glavne poteze kakve je odavno trebao napraviti. P. Opačić, Od prihvaćanja do osporavanja, *NL*, br. 7681., 30. prosinca 1989., 7. ;P.O., Za demokraciju bez anarhije, *NL*, br. 7682., 6. siječnja 1990., 4.

⁵⁵ M. K., Zahtjevima alternative 7.000 potpisa, *NL*, br. 7679., 16. prosinca 1989., 4.

⁵⁶ M. K., Alternativci hoće javnost, *NL*, br. 7680., 23. prosinca 1989., 2.

⁵⁷ Statut i program autentični, *NL*, br. 7678., 9. prosinca 1989., 10.

hrvatskog društva“ i njegovo uključivanje u europske demokratske procese.⁵⁸ Zatim su uslijedila osnivanja inicijativnih odbora Ujedinjenja za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), Saveza komunista Hrvatske – Stranke demokratskih promjena (SKH-SDP), Socijalističkog saveza – Saveza socijalista Hrvatske (SSH), Stranke Jugoslavena (SJ), Hrvatskog socijalno liberalnog saveza (HSLS), Srpske demokratske stranke (SDS) i nekih drugih.

Novoosnovani inicijativni odbori (HDZ i HDS) veoma su brzo krenuli u širenje utjecaja među pučanstvom triju općina kako bi pripremili i osvijestili biračko tijelo za predstojeće izbore. O intenzivnom radu svakako svjedoči činjenica da su HDZ i HDS u svega nekoliko mjeseci zajedno osnovali preko 50 ogranaka na širem zadarskom području. Odmah nakon raspisivanja prvih višestranačkih izbora 22. veljače, stranke su s velikim optimizmom krenule u izbornu utrku. Neke su od njih odlučile izaći na izbore samostalno, a neke u suradnji s drugim strankama sličnog programsko-ideološkog usmjerenja.

Na općinskoj razini, isto kao i na republičkoj, ostvarena je suradnja između HSLS-a, HDS-a, HKDS-a, HSS-a, HNS-a i Socijaldemokratske stranke Hrvatske (SDSH) pod zajedničkim imenom Koalicija narodnog sporazuma (KNS). KNS se žiteljima zadarske općine prvi put predstavila na izornoj tribini u košarkaškoj dvorani Jazine pod parolom: „Za koaliciju, za demokraciju, za Croatiu.“ Skup je otvorio predsjednik zadarske podružnice HSLS-a, Blaženo Ivoš, riječima kojima je pozvao prisutne da na predstojećim izborima glasaju sa željom da budu nositelji i kreatori povijesti, a ne samo njeni promatrači. Na skupu su još govorili Savka Dapčević Kučar, Mislav Kukoč (član Velikog vijeća HSLS-a), Ivo Markulin i drugi. Također, iskorištena je i prilika za prvu javnu promociju kandidata zadarske Koalicije za Sabor SR Hrvatske Jakova Bačića, Zdravka Matulića, Bože Turundića, Dragana Lovrinova i Slobodana Čače. Kandidat za Vijeće udruženog rada (VUR) Sabora Slobodan Čače naglasio je „potrebu stvaranja pravne države preko definiranog vlasništva kao ključne pretpostavke preobražaja gospodarstva.“⁵⁹ Posljednji predizborni skup Koalicije održan je na Narodnom trgu 12. travnja. U programu je istaknuto zalaganje za privatno vlasništvo i poduzetništvo, izmijenjeni obrazovni sustav, denacionalizaciju te slobodu svakog čovjeka.⁶⁰

Početkom travnja (2. travnja) održana je konvencija HDZ-a u vijećnici SO Zadar na kojoj je javnost upoznata s programskom platformom i kandidatima za predstojeće izbore. Predsjednik

⁵⁸ HDZ i u Zadru, *NL*, br. 7681., 30. prosinca 1989., 2.

⁵⁹ M. Kučina, Za dobrobit ravnopravnih građana Hrvatske, *NL*, br. 7695., 7. travnja 1990., 4.

⁶⁰ M. K., Za napredak Hrvatske, *NL*, br. 7697., 20. travnja 1990., 2.

Općinskog odbora stranke, dr. Nikola Jakšić, kazao je kako će HDZ uložiti sve napore za ustavne promjene, a posebnu će pozornost posvetiti pitanjima obrazovanja i njegove deideologizacije uz istovremeno zalaganje za otvaranje privatnih škola i uključivanje vjerskih škola u obrazovni sustav.⁶¹ Posljednji predizborni skup HDZ-a pod nazivom „O, more hrvatsko“ održan je 19. travnja na obali ispred Sv. Donata. Uz desetak tisuća članova i simpatizera, na skupu su prisustvovali i istaknuti pojedinci zadarskog ogranka i vodstva stranke. Najburnije je pozdravljen predsjednik HDZ-a dr. Franjo Tuđman koji je kazao da je stranka izrasla u najveću političku stranku u Hrvatskoj. Također, konstatirao je da se pod vodstvom HDZ-a dogodio preporod naroda kakav povijest do tada nije poznavala. Za kraj je postavio pitanje: „Zar treba mirno slušati velikosrpske pretenzije ili reći da hrvatski narod ima pravo na slobodu i suverenitet?“⁶²

Opredjeljenje komunističke partije za političke i ekonomske reforme svakako je došlo nakon partijskog raskida na 14. izvanrednom kongresu SKJ. Kako bi osigurali poziciju u društvu i pridobili birače svojom spremnošću na reformu, Općinski komitet SKH Zadar odmah je sazvao sjednicu na kojoj je iznio konture izborne platforme u duhu zapadne socijaldemokracije. Platforma je svakako bila produkt političkih promjena na republičkoj i saveznoj razini, ali i dio pragmatične želje za osiguravanjem buduće pozicije u novom političkom poretku. U svojim osnovnim crtama istaknuto je kako se kandidati za izbore neće birati samo među članstvom, već među svim onima koji se zalažu za avnojevske tekovine. Osim toga, predviđali su ispitivanje javnog mnijenja radi korigiranja strateških pravaca političkog djelovanja.⁶³ Međutim, takav slučaj nije bio kod benkovačkih i obrovačkih komunista srpske nacionalnosti koji su raspravu o 14. izvanrednom kongresu SKJ prije svega usmjerili na osudu „nelegitimnog prekida kongresa.“⁶⁴ Tako je na sjednici OK SKH u Obrovcu istaknuto kako je prekid kongresa uzrokovan političkim sljepilom i manjkom historijske odgovornosti koja je „nedostojna jednog takvog skupa kakav je kongres partije.“⁶⁵ Drugim riječima, osim što hrvatsko i slovensko rukovodstvo nije dobilo podršku obrovačke partije, ono je implicitno optuženo za razbijanje Jugoslavije i cijepanje SKJ. Upravo je zato među hrvatskim građanima srpske nacionalnosti raslo nepovjerenje prema vladajućim

⁶¹ Za temeljite ustavne promjene, *NL*, br. 7695., 7. travnja 1990., 4.

⁶² „O more hrvatskoj, *NL*, br. 7696., 14. travnja 1990., 4.; M. K., „Preporod naroda“, *NL*, br. 7698., 28. travnja 1990., 17.

⁶³ M. K., Naznake izborne platforme, *NL*, br. 7685., 27. siječnja 1990., 2.

⁶⁴ S. Župan, SKJ – drugačiji ali jedinstven, *NL*, br. 7686., 3. veljače 1990., 2.

⁶⁵ Isto.

komunistima, kao i prema svim novoosnovanim strankama.⁶⁶ Ovim su činom komunisti srpske nacionalnosti u Obrovcu i Benkovcu dali jasan pravac svojega budućeg političkog djelovanja.

SKH-SDP je raskinuo sa svim oblicima boljševičkog tipa revolucionarne partije i odbacio ideološku utemeljenost programa. Marksizam je ostao samo važan dio političke baštine, ali ne i obvezatni svjetonazor partijskog promišljanja. SKH-SDP je predlagao reformu u duhu pluralizma na čelu s vladom Ante Markovića. Založili su se za regionalan i policentričan razvoj uz prostorno planiranje, poreznu i zemljišnu politiku. Savez socijalista zauzeo se za ostanak Hrvatske unutar Jugoslavije, zatim za potpunu ljudsku slobodu i jednakost, za ukidanje delikta mišljenja te socijalnu sigurnost radnika, seljaka i građana. Savez socijalista u obrovačkoj i benkovačkoj općini odlučio je u izbore ići zajedno s kandidatima koje je istaknula Općinska organizacija SKH.⁶⁷

Osim spomenutih stranaka, neizostavno je istaknuti osnivanje Srpske demokratske stranke (SDS-a) čija je osnivačka skupština održana 17. veljače u Kninu.⁶⁸ Temeljni cilj ove stranke bio je ponuditi alternativu Savezu komunista koji je uživao veliku potporu među hrvatskim građanima srpske nacionalnosti. Time je hrvatskim Srbima ponuđena stranka s nacionalnim predznakom kojoj je primarni cilj srpska dominacija na prostoru čitave Jugoslavije. Iako je stranka u svojim postulatima bila antikomunistička, ona je zagovarala jačanje savezne države. Jasno je da je srpsko vodstvo zastupalo sve oblike Jugoslavije, naravno, negirajući pritom svaki oblik hrvatskog suvereniteta i želje za osamostaljenjem. Prvi odbor SDS-a na području bivše benkovačke općine osnovan je u Islamu Grčkom, a za predsjednika je izabran Radomir Drača.⁶⁹ Ubrzo zatim je osnovana i podružnica u gradu Benkovcu na čelu s predsjednikom Miroslavom Mlinarom. Krajem ožujka osnovan je prvi odbor u Općini Obrovac u mjestu Žegar, a na skupu su, uz jugoslavensku zastavu, istaknute i zastave SR Hrvatske i SR Srbije.⁷⁰ Na predizbornom skupu SDS-a u Benkovcu, održanom 3. svibnja 1990. godine, pripadnici stranke svojim su riječima jasno naglasili etnički, a stavili pod upitnik etički princip na kojeg su se cijelo vrijeme pozivali. SDS je u postizbornom razdoblju postao glavni medij širenja srpske pobune, ali i sastavni dio scenarija za rušenje hrvatske države.

⁶⁶ N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj...*, 52.

⁶⁷ S. Ž., U izbore zajedno, *NL*, br. 7690., 3. ožujka 1990., 2.

⁶⁸ Domagoj KNEŽEVIĆ, Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvog višestranačkog Sabora, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43, br. 1., Zagreb, 2011., 9.

⁶⁹ Isto, 11.

⁷⁰ Isto, 12.

5. REAKCIJE NA PREDIZBORNE DEMOKRATSKE PROCESSE

Procesi demokratskih promjena više su puta doživjeli pokušaje opstruiranja. U izbornoj utrci najvidljiviji je bio nesklad između starih-novih stranaka lijeve političke organizacije i novoosnovanih stranaka koje su tek dobile političku legitimnost. U intervjuu za *Narodni list*, predsjednik zadarske podružnice HDS-a Ivo Markulin, govoreći o zadarskom medijskom diskursu (tisak, televizija i radio), izjavio je kako ortodoksnost zadarskih informativnih sredstava zaprepašćuje, dok se Nikola Jakšić s tom konstatacijom nije složio, kazavši kako primjećuje otvaranje masovnih medija prema alternativni.⁷¹ Međutim, unatoč neslaganju predsjednika zadarskih podružnica o medijskom prostoru, nedostatak prostora u kojem bi alternativne stranke pripremale izbore samoodrživ je argument koji govori u prilog neravnopravnih pozicija. Dok su SKH-SDP, SSH i SUBNOR imali nekoliko raspoloživih telefonskih linija i prostora u kojima su pripremali političke programe, HDZ, HDS i HSLS nisu dobili nikakav prostor za predizborne aktivnosti. Izborni stožer HDZ-a postao je jedan napušteni stan, a KNS snašla se u jednom privatnom poslovnom prostoru s telefonskom linijom.

Jedan zanimljiv slučaj napada na demokratske tekovine zbio se koncem veljače 1990. godine kad je ispred restorana u predjelu Borika oštećeno sedam automobila u vlasništvu članova zadarskog HDZ-a. Razlog ovog incidenta svakako možemo tražiti u pokušaju destabilizacije zadarskog članstva HDZ-a. Ipak, sudeći po dalekosežnim posljedicama ovaj je slučaj svakako zasjenio pokušaj atentata na dr. Franju Tuđmana. Na osnivačkoj skupštini HDZ-a u Benkovcu 18. ožujka ispred hotela Asseria, jedna skupina od 300 ljudi srpske nacionalnosti na svaki je način pokušala bojkotirati skup. Provokacije su započele zvižducima, a onda i brojnim predmetima (jaja, pivske boce i drvene letve) koje su bacali po bini i govornicima. Sve je bilo popraćeno pjesmama „Tko to kaže, tko to laže Srbija je mala“, „Da živimo svi u slozi, Slobodane, ti pomози“, ali i uzvicima „Ubit ćemo Tuđmana“ i „Benkovac je Srbija“.⁷² Zatim je Boško Čubrilović (pravog prezimena Čubrilo)⁷³ repetirao pištolj i krenuo prema bini na kojoj je dr. Franjo Tuđman držao govor. No, u zadnji je trenutak spriječen od jednog redara (Željka Kučića) koji ga je oborio na pod i oduzeo mu oružje. Kasnije je istraga pokazala da se radilo o plinskom pištolju koji, prema nazalima balističkog vještačenja RSUP-a iz Zagreba,

⁷¹ M. Kučina, Traže se pravi ljudi, *NL*, br. 7687., 10. veljače 1990., 9.

⁷² P.O., Čubrilović pod istragom, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 6.

⁷³ Boškovo pravo prezime je Čubrilo, a nastavak „vić“ je uzeo prema Vasi Čubriloviću, inače pripadniku terorističke organizacije Mlada Bosa i jednom od atentatora na Franju Ferdinanda u Sarajevu. Ova činjenica jasno govori na koji je način Boško Čubrilo(vić) mistificirao srpsku povijest.

„ni iz neposredne blizine ne može izazvati povrede...“⁷⁴ Međutim, unatoč „bezopasnosti“ plinskog pištolja, ovaj je teroristički čin, a ne incident kako ga se često naziva, pokrenuo strašne međunacionalne sukobe potpirene strahom i nepovjerenjem. O međunacionalnoj situaciji, koja je vladala na širem zadarskom području, jasno svjedoči priopćenje zadarskog Sekretarijata za unutrašnje poslove (SUP-a) u kojem se kaže da je pokušaj atentata na Tuđmana umnogome uznemirio žitelje Ravnih kotara te pokrenuo brojne sukobe između Hrvata i Srba.⁷⁵

Zanimljiva je također činjenica da benkovačko rukovodstvo nikad nije osudilo ovaj šovinistički čin, za razliku od brojnih osuda koje su stigle od svih zadarskih političkih aktera. Kako to da se benkovačko rukovodstvo nije osvrnulo na ispade prilikom sviranja hrvatske himne „Lijepe naše“? Zar ta himna nije i himna srpskog naroda u Hrvatskoj? To su samo neka od pitanja koja je postavio *Narodni list*.⁷⁶ Također, treba istaknuti neefikasnu reakciju zadarskog SUP-a koji svojim djelovanjem nije pokazao odlučan rad u očuvanju nacionalnog i državnog suvereniteta, niti u sprječavanju izgređa.⁷⁷ Ovaj je događaj, prema saopćenju KNS-a, jasno definirao kako je u benkovačkoj općini postojala pročetnička velikosrpska nacionalistička snaga koja ne samo da se borila protiv procesa demokratizacije, već i teritorijalnog integriteta i suvereniteta Hrvatske.⁷⁸

Vrlo slikovit prikaz opstruiranja i negiranja demokratskih procesa pružile su političke poruke ispisane na zidovima. *Fokus* je u 13. broju donio dvije slike koje prikazuju grafitе (točna lokacija nije navedena) s buntovnim porukama usmjerenim protiv političke situacije.⁷⁹ Tako na jednom zidu piše „SMRT FAŠISTIMA IZ HDZ“, a na drugom „SMRT SRBOSLAVIJI“. Od ostalih ometanja izbornih aktivnosti zabilježeno je nekoliko slučajeva namjernog uništavanja promidžbenog materijala i drugih manjih nasilnih postupaka.⁸⁰

⁷⁴ T. S., Plinski pištolj razdora, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 6.

⁷⁵ T. S., Nespokojstvo među žiteljima, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 6.

⁷⁶ Nekoliko pitanja vlasti i miliciji, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 6.

⁷⁷ M. K., Smijeniti odgovorne, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 4.; T. S., Scenarij bez atentata, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 4.

⁷⁸ M. K., Smijeniti odgovorne, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 4.

⁷⁹ Marina Vlakić, Glasajte za Tuđmanov pogrom, pardon... program!, *F*, br. 13, ožujak/travanj 1990., 8.

⁸⁰ Plakati Hrvatske demokratske zajednice zalijepljeni u Benkovcu su iskidani, a osoba koja ih je lijepila je pretučena. T. S., Scenarij bez atentata, *NL*, br. 7693., 24. ožujka 1990., 4.

6. TIJEK I REZULTATI PRVOG I DRUGOG IZBORNOG KRUGA VIŠESTRANAČKIH IZBORA

Prvi višestranački izbori predviđeni su u dva izborna kruga. Prvi krug održao se 22. i 23. travnja, a drugi 6. i 7. svibnja. Pobjedu u prvom izbornom krugu mogli su ostvariti svi oni kandidati koji su dobili natpolovičnu većinu glasova birača koji su izašli na izbore. Ako ta većina ne bi bila dostignuta, predviđeno je održavanje drugog kruga izbora u kojem su mogli sudjelovati svi kandidati koji su u prvom krugu prešli izborni prag od 7%.

Izbori su protekli bez većih incidenata, osim što je Izborna komisija utvrdila niz nepravilnosti vezanih uz neažurirane biračke popise. Tako se na popisima našlo mnogo osoba koje su preminule ili odselile, a da nisu upisane one koje su stekle biračko pravo. Taj se problem pojavio u prvom i drugom izbornom krugu što je uzrokovalo stvaranje velikih redova na biračkim mjestima, ali i negodovanje biračkog tijela.⁸¹ Koliko je uistinu birački popis izazvao problema, svjedoči sama činjenica da je nakon izbora osnovana posebna radna grupa zadužena za utvrđivanje mogućih posljedica zbog izbornih propusta.⁸² Komisija je, između ostalog, u svom izvještaju istaknula da je problem bio i formiranje odbora, posebice iz razloga što svaki odbor sačinjavaju 3 člana i 3 zamjenika. Vodili su računa o principu popunjavanja odbora tako da su u svaki odbor uključili što više građana raznih stranačkih pripadnosti što je svakako bio zahtjevan posao.⁸³

6.1. OPĆINA ZADAR

Za saborske zastupnike (DPV – Društveno-političko vijeće, VUR – Vijeće udruženog rada i VO – Vijeće općina) iz zadarske izborne jedinice kandidiralo se 33 kandidata. U prvom izbornom krugu HDZ je osvojio 4 mandata (Nikola Jakšić (DPV), Davor Aras (VO), Zoran Vernazza (VUR), Igor Meštović (VUR)), a u drugom krugu još dva mandata (Petar Šale (DPO) i Vice Profaca (VUR)).⁸⁴ Uvjerljivu pobjedu HDZ je pokazao i u borbi za Vijeće zadarske općinske skupštine gdje je od 132 mjesta osvojio 73,5%, tj. 97 mjesta. SKH-SDP je dobio 17 odbornika ili 12,9%, HDS 7 odbornika ili 5,3%, a 11 odbornika ili 8,3% je bilo s liste nezavisnih kandidata.⁸⁵ U Vijeću mjesnih zajednica HDZ je dobio 44 mjesta (74,6%),

⁸¹ E.Š., Odgovornost za propuste, *NL*, br. 7698., 28. travnja 1990., 2.; M. Kučina, Zadovoljstvo i gorčina, *NL*, br. 7698., 28. travnja 1990., 4.

⁸² E. Šprljan, Opet krnji birački spiskovi, *NL*, br. 7699., 4. svibnja 1990., 2.

⁸³ HR-DAZD-146 – Skupština općine Zadar, Zapisnici Društveno-političkog vijeća 1990., br. VIII/90, Zapisnik br. 1, Izvještaj općinske izborne komisije o toku i rezultatima izbora;

⁸⁴ Informacije iz arhive izbora i referendumata Državnog izbornog povjerenstva Republike Hrvatske. Sve kandidate i točne izborne rezultate v. http://www.izbori.hr/arhiva/arhiva_1990.html (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)

⁸⁵ M. K., Uvjerljiva pobjeda HDZ-a, *NL*, br. 7700, 12. svibnja 1990., 2.

SKH-SDP 8 mjesta (13,5%), HDS 3 (5,1%), a 4 su dobili nezavisni kandidati (6,8%). Društveno-političko vijeće sačinjavalo je 18 odbornika iz HDZ-a (75%), 3 iz SKH-SDP-a, 2 iz HDS-a (8,5%) te jedan nezavisni kandidat (4,2%). U Vijeću udruženog rada izabrano je 49 odbornika, od čega 35 pripadnika HDZ-a, 6 predstavnika iz SKH-SDP-a i još toliko nezavisnih (12,2%) te 2 predstavnika iz HDS-a (4,1%).

Konstituirajuća sjednica održana je početkom lipnja te su na njoj izabrani novi predsjednik i potpredsjednik SO. Na sjednici je za predsjednika SO izabran Ive Livljanić, a za potpredsjednika Zlatko Begonja. Za predsjednika općinske vlade (Izvršno vijeće) izabran je Martin Dražina. Na funkciju predsjednika VMZ-a izabran je Zdenko Matešić, na čelu VUR-a našao se Srećko Pedišić, a vodstvo DPV povjereno je Mili Gveriću.⁸⁶ Novi sastav Skupštine, izabran na prvim tajnim, slobodnim i demokratskim izborima, odmah je krenuo s programom prekida svih veza s komunističkim nasljeđem i učvršćivanjem liberalnih temelja. Tako je na primjer, Ive Livljanić, naglasio da je Hrvatska 30. svibnja proslavila Dan obnovljene državnosti. Također, kazao je kako su Hrvati na svojoj koži osjetili što znači netolerantnost, mržnja i isključivost.⁸⁷

Analizirajući izborne rezultate sasvim je lako zaključiti kako su stranke lijeve političke orijentacije doživjele potpuni debakl. Razlozi zbog kojih je SKH-SDP osvojio tako malo glasova zasigurno su neotplaćeni ideološki dugovi i balastni zaostatci iz prošlosti. Zbog toga će zadarski komunistički blok vapiti za prilagodbom u duhu prerastanja u modernu lijevu stranku – stranku koja će svoju poziciju graditi na suverenitetu Hrvatske u odnosu na suverenitet savezne države.⁸⁸

6.2. OPĆINA OBROVAC

U drugom izbornom krugu za VO Hrvatskog sabora u izornoj jedinici općine Obrovac izabran je Dušan Badža (SKH-SDP, SSH). U Općinskoj skupštini je od 50 odbornika izabrano 19 odbornika iz SKH-SDP, 8 odbornika iz HDZ-a, 5 iz SDS-a, 2 iz SSH te 16 nezavisnih. U Društveno-političko vijeće (ukupno 12 odbornika) izabrano je 7 odbornika iz SKH-SDP, 3 iz HDZ-a, i po jedan iz SDS-a i SSH. U Vijeću mjesnih zajednica (ukupno 16) izabrano je 7 odbornika iz SKH-SDP-a, 4 iz HDZ-a, 4 iz SDS-a i jedan odbornik iz SSH. U Vijeću udruženog rada (ukupno 22) mjesto je dobilo 16 nezavisnih kandidata, 5 iz SKH-SDP-a i jedan odbornik iz HDZ-a.

⁸⁶ P. Opačić, Izabrani općinski funkcioneri, *NL*, br. 7704, 9. lipnja 1990., 6-7.

⁸⁷ Dio riječi Ive Livljanića na sjednici SO Zadar. Zadar iznAd svega, *NL*, br. 7704, 9. lipnja 1990., 7.

⁸⁸ P. O., Potvrda reformskog kursa, *NL*, br. 7705., 16. lipnja 1990., 2.

Sasvim je jasno da su u utrci za mjesta u obrovačkoj skupštini pobjedu odnijeli kandidati SKH-SDP-a. Međutim, čudi upravo činjenica da je za predsjednika SO izabran kandidat SDS-a Sergije Veselinović (budući ministar u vladi RSK), iako je SDS imao svega 5 odbornika. Na prvi pogled nerazumna pojava u kojoj su komunisti dobili izbore, a zapravo izgubili vlast, jasno se kristalizira uzmemo li u obzir nekoliko važnih činjenica. Naime, SKH-SDP imao je veliki problem s „izdajom“ u vlastitim redovima jer je čak 11 odbornika izabranih na njihovoj listi, prešlo u redove SDS-a (tako je SDS brzo brojao 16 odbornika).⁸⁹ Takav transfer je svakako rezultirao revolt birača (baze), ali i predlagača, jer su bili izigrani nepridržavanjem dogovorenih zaključaka i programskih odluka. Drugi važan razlog zbog kojeg je došlo do izbora predsjednika skupštine iz redova SDS-a leži u neformalnom savezu SDS-a i HDZ-a. Naime, nakon što su komunisti osvojili relativnu većinu, HDZ i SDS su napravili neformalni sporazum koji je za cilj imao rušenje komunističkog vodstva – sporazum se može staviti pod nazivnik antikomunizma. Tako je, prema riječima Zvonimira Perice (predsjednika općinskog odbora HDZ-a u Obrovcu), Sergije Veselinović izabran zahvaljujući podršci odbornika HDZ-a.⁹⁰ Dio dogovora o rušenju komunizma obuhvaćao je i međusobnu podršku za izbor glavnih funkcija u Skupštini. HDZ je odradio svoj dio dogovora glasavši za Sergija Veselinovića, međutim, kad je red došao na izbor HDZ-ovog kandidata za predsjednika Izvršnog vijeća, odbornici SDS-a su okrenuli leđa i prekršili dogovor.

Može se zaključiti kako se antikomunistička platforma, čim je odradila zacrtani dio posla, preobrazila u antihrvatsku platformu. Novostvorena platforma okupila je gotovo sve odbornike srpske nacionalnosti kojima je glavni cilj bio instalirati što srpskije rukovodstvo. U tom kontekstu vrijedi još jednom naglasiti već spomenuti podatak da je u obrovačkoj općini obitavalo 32,54% Hrvata koji u ovom trenutku nisu dobili niti jednu funkciju u tijelima općine. Ovakav pravac politike svakako je išao za tim da se konstituiraju jednonacionalno (srpsko) rukovodstvo kako bi se, prema riječima Drage Krpine, što više homogeniziralo srpsko stanovništvo u Hrvatskoj.⁹¹ Međutim, gdje to sve vodi i što se uopće cilj srpske homogenizacije? Prema Krpini, homogenizacija je trebala osigurati jedinstven nastup srpskog naroda u Hrvatskoj kako bi se stekli što uvjerljiviji dokazi u traženju autonomnog statusa. To

⁸⁹ S. Župan, Čari tajnog glasovanja, *NL*, br. 7706., 23. lipnja 1990., 2.

⁹⁰ Slavko Župan, Prevare i preslagivanja, *NL*, br. 7708., 7. srpnja 1990. 6.

⁹¹ Kemal Mustajbegović, Obrovac vode politikanti, *NL*, br. 7705., 16. lipnja 1990., 2.

nam potvrđuju i riječi Sergija Veselinovića koji je na pitanje o autonomiji izjavio kako je „povezanost potrebna zbog očuvanja srpskog duha.“⁹²

Unatoč tome što su odbornici HDZ-a u više navrata pozivali vodstvo SDS-a da se oslobodi nacionalnih predrasuda te da svi skupa pronađu najbolja kadrovska rješenja, očekivati promjene je bilo nemoguće.⁹³ Pa i sam Sergije Veselinović je na osnivačkoj skupštini SDS-a u Obrovcu izjavio da su sva područja gdje ima Srba zapravo Srbija, pa tako i Obrovac.⁹⁴ Sasvim je sigurno da je takva politika rezultirala političkim represalijama čije će posljedice biti od presudne važnosti početkom Domovinskog rata.

6.3. OPĆINA BENKOVAC

Općine Biograd na moru, Benkovac i Obrovac tvorile su jednu izbornu jedinicu za izbor zastupnika u DPV i VUR Hrvatskog sabora. Kako u prvom izbornom krugu za DPV nitko od kandidata nije dobio dovoljan broj glasova, predstavnici HDZ-a i HDS-a iz svih triju općina dogovorili su zajednički istup u drugom izbornom krugu. Na zajedničkom sastanku na Vranskom jezeru izjavili su kako je ova neformalna koalicija „zapravo životna koalicija hrvatskog naroda na ovim prostorima.“⁹⁵ U drugom izbornom krugu za DPV Hrvatskog sabora pobjedu je odnio Drago Krpina (HDZ) nad Dušanom Starevićem (SDS), a u VUR je izabran Ilija Knežević (SKH-SDP). Za izbor zastupnika u VO Hrvatskog sabora pobjedu je u drugom krugu odnio Marko Atlagić (SSH), a u VUR je, također u drugom drugu, izabran Jadranko Markov (HDZ).

U utrci za skupštinska mjesta nitko nije dobio apsolutnu većinu. HDZ je dobio 23 odbornika, SDS 28, SKH-SDP 15, SKH i SS 3, HDS 5 i nezavisni kandidati 23.⁹⁶ Specifičnost Benkovca je bila ta što se Skupština „konstituirala“ tek tri mjeseca nakon izbora.⁹⁷ Tako je Benkovac postao jedina općina u Hrvatskoj gdje je na vlasti tri mjeseca nakon izbora ostala stara garnitura. Što se dogodilo? Dakle, u Vijeću mjesnih zajednica je bilo onoliko zastupnika koliko je bilo mjesnih zajednica, tj. sela na području bivše Općine Benkovac. Kako je bilo nekoliko sela više gdje su Srbi imali većinu u usporedbi s Hrvatima, tako su slijedom toga Srbi dobilo nekoliko mjesta više u VMZ-u. S obzirom da su Srbi bili zastupljeni s više od 80% u strukturi zaposlenih bivše Općine Benkovac, u Vijeću udruženog rada Srbi su također

⁹² Slavko Župan, „SDS uživa ugled među Srbima u Hrvatskoj“, *NL*, br. 7707., 30. lipnja 1990., 12.

⁹³ S. Župan, Izabran samo predsjednik, *NL*, br. 7705., 16. lipnja 1990., 17.

⁹⁴ Slavko Župan, Prevare i preslagivanja, *NL*, br. 7708., 7. srpnja 1990. 6.

⁹⁵ Dogovor HDZ i HDS, *NL*, br. 7699., 4. svibnja 1990., 2.

⁹⁶ Slavko Župan, Isključivost umjesto razboritosti, *NL*, br. 7713., 11. kolovoza 1990., 3.

⁹⁷ Navodnici su umetnuti namjerno jer se Skupština oformila na nelegalan način.

oformili većinu. Međutim, u Društveno-političkom vijeću, gdje se biralo 16 odbornika, bilo je izabrano 8 Hrvata i 8 Srba. Tako se bez pristanka Hrvata nije moglo konstituirati Društveno-političko vijeće, a bez konstituiranja svih triju vijeća nije se mogla konstituirati Skupština općine Benkovac. Izjednačeni broj vijećnika u DPV postao je jedini mehanizam kojim su Hrvati pokušali spriječiti izbor Srba za predsjednike SO i Izvršnog vijeća.

Kako su odbornici srpske nacionalnosti bili podijeljeni između SKH-SDP-a i SDS-a, HDZ je, predvođen Dragom Krpinom, pokušao stupiti u pregovore s predstavnicima SDS-a prema istoj platformi kakva je stvorena u Obrovcu – antikomunistička platforma, tj. platforma koja predviđa rušenje komunističkog sustava. No, međustranački dogovor brzo je zamijenjen međunacionalnim dogovorom tako da su svi naponi za mirno rješavanje propali.⁹⁸ Na zajedničkoj sjednici svih vijeća početkom kolovoza izabrano je novo općinsko rukovodstvo, naravno, bez hrvatskih odbornika koji su napustili sjednicu. Odlučeno je da SO Benkovac vodi tadašnji lider SDS-a iz Benkovca Đuro Zečević, dok je za predsjednika Izvršnog vijeća izabran Boško Vitas, također kandidat SDS-a.⁹⁹

6.3.1. Slučaj Miroslava Mlinara

Hrvatski Srbi bili su razočarani rezultatima prvih višestranačkih izbora. Poglavito ih je smetao HDZ koji je svojim programom tražio samostalnu i suverenu hrvatsku državu. Taj je program dobio mogućnost realizacije pobjedom na izborima te je razumljivo stajao nasuprot srpskom ekspanzionizmu i šovinizmu. Kad je mogućnost opstanka Jugoslavije otpala, Srbija je otvoreno artikulirala želju za zaokruživanjem srpstva. Međutim, plan zaokruživanja srpstva tražio je homogeniziranje svih Srba u Jugoslaviji, posebice onih koji žive u Hrvatskoj. Plan okupljanja i homogeniziranja bio je ostvariv jedino kroz stalno podgrijavanje kolektivnih optužbi prema Hrvatima u vidu opravdanja velikosrpskih ideja. Najdrastičniji primjer takvog djelovanja jest preuveličavanje broja žrtava u Jasenovcu, čime se pokušalo hrvatski narod u cjelini proglasiti genocidnim, ne razlikujući pritom želju za stvaranjem vlastite države od fašističko-ustaškog režima. Dakle, aktivnost srpske propagande početkom 1990-ih godina, jasno je išla u kontinuitetu sa stoljetnom politikom velikosrpske ideje, koja se temeljila na povijesnim krivotvorinama, mitovima i izmišljotinama. U tom kontekstu treba promatrati i slučaj Miroslava Mlinara.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

Miroslav Mlinar bio je predsjednik Mjesnog odbora Srpske demokratske stranke u Benkovcu i kao takav ostao je zapamćen kao „žrtva ustaške kame“. Naime, Mlinar je 19. svibnja navodno napadnut i izboden („zaklan“) nožem od strane nepoznatih osoba. Mlinar je prebačen u zadarsku bolnicu gdje je medicinskim vještačenjem utvrđeno kako se radi o lakim tjelesnim ozljedama. Unatoč tome, srpski tisak je svakodnevno pisao o strahu srpskog naroda u Hrvatskoj zbog genocidne hrvatske naravi. Također, vodstvo SDS-a suspendiralo je sve odnose s Hrvatskim saborom dok se ne otkriju počinitelji napada na Miroslava Mlinara.¹⁰⁰ Dakle, *apriori* se napisala optužnica hrvatskom narodu i novoizabranoj hrvatskoj vlasti, iako policijska istraga nikad nije pronašla prave počinitelje. To, naravno, ne čudi jer je čitav događaj pomno smišljen u režiji SDS-a, kako bi se stvorio dokaz da hrvatske vlasti žele istrijebiti srpski narod. Cilj ovog incidenta, ali i sličnih događaja osmišljenih od strane dežurnih potpaljivača, bio je podizanje nacionalne netrpeljivosti u svrhu stvaranja psihoze srpskog naroda u Hrvatskoj. Ovaj je događaj pokrenuo međunacionalno nepovjerenje na prostoru čitav SR Hrvatske te na neki način unaprijed nagovijestio budući raspet situacije. Treba istaknuti da je napad utjecao i na pregovore između HDZ-a i SDS-a za SO Benkovac, kad su se srpski odbornici organizirali na nacionalnoj osnovi i na taj način krenuli u oblikovanje političkog djelovanja.

7. POČETCI SRPSKE POBUNE I JAČANJE SEPARATIZMA

Srbi nisu krili razočaranje rezultatima prvih višestranačkih izbora nakon kojih su se intenzivirali huškački napadi na nacionalnoj razini (izvrstan primjer je gore opisan slučaj Miroslava Mlinara). Uloga radikalnog srpskog vodstva posebno je bila vidljiva u onim općinama gdje je stanovništvo bilo miješano i gdje su Srbi dobili određen broj odborničkih mjesta u skupštinama općina. Osim što su Općine Obrovac i Benkovac bile karakteristične po miješanom sastavu stanovništva, tu ne smijemo zaboraviti dodati činjenicu geostrateškog značaja ovih dviju općina, budući da je njihovim osvajanjem, a što će se kroz Domovinski rat i pokazati kao jedan od ciljeva velikosrpske politike, moguće odijeliti Dalmaciju od ostatka Hrvatske. Također, prateći razvoj srpske pobune i separatizma u benkovačkoj i obrovačkoj općini, ne treba podcijeniti utjecaj kninske općine kao središta velikosrpske pobune, a s kojom su dvije promatrane općine izravno graničile.¹⁰¹

¹⁰⁰ R. K., Najjači je čovjek kad ugasi svoje mržnje, *NL*, br. 7702., 26. svibnja 1990., 2.

¹⁰¹ Slaven RUŽIĆ, Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak - kolovoz 1991. godine), *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 43, br.1, Zagreb, 2011., 401.

Općina Zadar nije postala poprište velikosrpske pobune. Razloge možemo tražiti u dva vrlo logična argumenta: prije svega, Hrvati su držali apsolutnu većinu u strukturi stanovništva zadarske općine, a drugi argument je nacionalna struktura zaposlenih u općinskim organima, koja je u pravilu pratila nacionalnu strukturu stanovništva (s vrlo malim postotkom odstupanja). Međutim, to nije bio primjer za benkovačku i obrovačku općinu gdje su Srbi neregularnim putem preuzeli vlast, nelegalnim putem izabrali vodstvo isključivo na nacionalnoj razini te šireći strah i paranoju krenuli u homogeniziranje srpskog življa.

Prvi vjesnik budućeg separatizma srpskog naroda svakako je bila osnivačka skupština Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like na sjednici SDS-a održanoj 21. svibnja 1990. godine. Njezino osnivanje obrazloženo je potrebom zadržavanja etničkog karaktera, odnosno gospodarske i kulturne povezanosti srpskog naroda.¹⁰² U praksi zahtjev za autonomijom nije bio ništa drugo nego dio memorandumskog SANU plana o širenju srpskog teritorija. Novoformirana srpska vodstva u obrovačkoj i benkovačkoj općini vrlo su brzo pristupila Zajednici.¹⁰³

Novi povod nezadovoljstva srpskog stanovništva u Hrvatskoj zasigurno su bili i amandmani na hrvatski Ustav koje je donio Sabor SR Hrvatske 25. srpnja 1990. godine. Ovim amandmanima SR Hrvatska trebao je biti preimenovana u Republiku Hrvatsku, a umjesto trobojnice s petokrakom zvijezdom, uvela bi se zastava s povijesnim hrvatskim grbom. Također je odlučeno da je službeno pismo latinica, ali se jamči i službeno korištenje ćirilice u područjima s većinskim srpskim stanovništvom.¹⁰⁴ Te su promjene Srbima pružile novi povod za nepriznavanje nove hrvatske vlasti koju su povezali s ustaškim režimom. Tako je, primjerice, Marko Atlagić, benkovački zastupnik u VO Sabora, uputio zahtjev SO Benkovac da odbaci sve amandmane na hrvatski Ustav.

Isti dan kad su u Zagrebu prihvaćeni Ustavni amandmani, u Srbu je održan „Srpski sabor“ na kojem je donesena Deklaracija o autonomiji Srba u Hrvatskoj i odluka o osnivanju Srpskog nacionalnog vijeća (SNV). Jedna od potpisnika Deklaracije bila je i SO Benkovac koja je bez ikakvog konzultiranja i ovlaštenja odlučila potpisati Deklaraciju.¹⁰⁵ Time je vodstvo benkovačke općine izrazilo nepoštivanje legalnim i legitimnim organima Republike Hrvatske.

¹⁰² N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj...*, 65.

¹⁰³ S. Župan, Stvaranje kaosa u Hrvatskoj, *NL*, br. 7711., 28. srpnja 1990., 16.; Slavko Župan, Isključivost umjesto razboritosti, *NL*, br. 7713., 11. kolovoza 1990., 4.

¹⁰⁴ N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj...*, 66.

¹⁰⁵ Slavko Župan, Isključivost umjesto razboritosti, *NL*, br. 7713., 11. kolovoza 1990., 4.

Dok su svakodnevno srpske novine donosile članke o ugroženosti i strahu Srba u Hrvatskoj, postavlja se pitanje kako su živjeli Hrvati u općinama s većinskim srpskim stanovništvom. Hrvatima je uskraćeno i ono minimalno pravo na isticanje nacionalne zastave bez mogućih represivnih mjera srpskih struktura vlasti. Ti se Hrvati nisu imali kome obratiti, a o mogućnostima zapošljavanja ne trebamo ni govoriti. Prema pisanju Narodnog lista nekoliko je osoba iz zadarske općine, a koje su bile zaposlene u Obrovcu, zatražilo pratnju od zadarskog Sekretarijata za unutrašnje poslove (SUP-a) za odlazak na posao jer, kako su tvrdili, nisu više bili sigurni u slobodno kretanje.¹⁰⁶ Tvrditi, pored takvih činjenica, da se nad Srbima vršio državni teror je ništa drugo nego strategija razbijanja Hrvatske. Psihološka strana homogenizacije i masovnog dizanja Srba na oružje, sasvim je razumljiva, uzmemo li u obzir retoriku Politike, Politike ekspresa, Duge i Nina koji su se svakodnevno nudili svoj program. Međutim, taj strah nije utemeljen jer je stvoren na laboratorijski način – pod kontroliranim uvjetima.

Takvo stanje potaknulo je predsjednike političkih stranaka u Zadru da donesu zajedničko priopćenje o osudi „destabilizacije političkog, gospodarskog i ukupnog stanja u Republici Hrvatskoj, posebno narušavanja suvereniteta, integriteta i demokratskog poretka.“¹⁰⁷ Ocijenili su ponašanje SDS-a „kao sastavni dio scenarija iz SR Srbije i nastavka antibirokratske revolucije, velikosrpske hegemonističke politike i reafirmacije četničkog pokreta popa Đujića.“¹⁰⁸ Sličnim porukama pridružio se i skup od desetak tisuća Zadrana u organizaciji Općinskog odbora HDZ-a protiv velikosrpskih i četničkih terorističkih akcija u obrovačkoj i benkovačkoj općini.¹⁰⁹

Vrhunac krize nastupio je 17. kolovoza kad je u Kninu i okolici proglašeno ratno stanje, dok su pobunjenici balvanima i kamenjem blokirali vitalne prometne pravce. Zadarski SUP, u sklopu kojeg su tada bile i Stanice javne sigurnosti u Obrovcu, Benkovcu, Biogradu i Pagu, zabilježio je nekoliko desetaka kaznenih prijava protiv više osoba zbog postavljanja barikada, noćnih straža, pucnjava, eksplozija i krađa. Čak je zabilježeno pucanje na padobrance zadarskog Aerokluba, koji su pokušali ukloniti prepreke s ceste kako bi mogli nastaviti put prema Zadru.¹¹⁰ Iako blokada prometa, poznatija pod nazivom *Balvan-revolucija*, nije

¹⁰⁶ Ivica Marijačić, Gore od hajdučije, *NL*, br. 7715., 25. kolovoza 1990., 2.

¹⁰⁷ Priopćenje su potpisali predstavnici HDZ-a, SKH-SDP-a, HDS-a i SSH-a. Sačuvati mir i dostojanstvo, *NL*, br. 7715., 25. kolovoza 1990., 2.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ M. K., U obrani suverenitete – kao jedan, *NL*, br. 7721., 6 listopada 1990., 2.

¹¹⁰ Prve prijave zbog barikada, *NL*, br. 7723., 20. listopada 1990., 6.

potrajala dugo, međunacionalno stanje dodatno se zakompliciralo, a gospodarstvo čitave sjeverne Dalmacije zabilježilo je goleme gospodarske gubitke.¹¹¹

Osim ekskluzivističkog razmišljanja, pravac srpske politike bio je uočljiv i na gospodarskom planu. Dva obrovačka izvoznika prekinuli su svu suradnju s Hrvatskom i započeli nova poslovanja s Beogradom i Crnom Gorom.¹¹² Čitava farsa imala je široku potporu srpskog življa na tim prostorima pa možemo zaključiti kako je homogenizacija u globalu bila vrlo uspješna. Izvrstan primjer je i postavljanje kutija za prikupljanje priloga za tehničku opremljenost Srpskog radio Knina, koji je početkom listopada počeo emitirati svoju stanicu i na obrovačko područje. Svakodnevno su se plasirale informacije i pjesme koje su svojim sadržajem poticale na pobunu i širile srpsku riječ.¹¹³

Dodatnu paranoju hrvatskom stanovništvu zadalo je i „potajno“ naoružavanje Srba. Prema riječima sekretara zadarskog SUP-a, Tomislava Stanića, obrovačka stanica milicije dijelila je oružje uz blagoslov čelnika SDS-a i predsjednika obrovačke općine – Sergija Veselinovića. Ovo je bila zaista ozbiljna optužba, ali i prva takva koja je javno prozvala općinske čelnike za nepoštivanje ustavnih odredbi i zakonskih osnova.

Novi udarac na suverenitet Republike Hrvatske bilo je osnivanje Srpske autonomne oblasti Krajine (SAO Krajina) 21. prosinca 1990. godine u Kninu. Jezgra Krajine bila je Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like, osnovana svega nekoliko mjeseci prije gore navedenog datuma. Općina Benkovac prihvatila je Statut SAO Krajine već 20. prosinca, a isti dan je to učinila i SO Obrovac.¹¹⁴ Upravo ove činjenice nosile su u sebi žar, koji je razbuktao plameni vihor na tek uspostavljeni hrvatski parlamentarizam!

8. POJAVA NOVIH STRANAČKIH PODRUŽNICA NAKON IZBORA

Nakon izbora neke su stranke promijenile svoja vodstva, a neke su osnovale nove podružnice. Srpska demokratska stranka održala je 20. svibnja osnivačku skupštinu za Zadar, u srpnju je osnovana Socijalistička stranka Hrvatske u Zadru, 22. rujna održana je politička tribina Hrvatske stranke prava i osnivačka skupština zadarskog ogranka ove stranke, a u studenom 1990. održana su osnivanja Hrvatske narodne stranke i Hrvatske kršćanske demokratske

¹¹¹ Slaven RUŽIĆ, *Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa...*, 402.

¹¹² Slavko Župan, *Prevare i preslagivanja*, *NL*, br. 7708., 7. srpnja 1990., 6.

¹¹³ Slavko Župan, *Virus kninskog nemira*, *NL*, br. 7723., 20. listopada 1990., 4.

¹¹⁴ Slaven RUŽIĆ, *Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa...*, 403.; N. BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj...*, 95.

stranke u Zadru. Početkom srpnja 1990. održana je osnivačka skupština Socijalističke stranke Hrvatske u Zadru. Ova je stranka, s obzirom na činjenicu da na izborima nisu uspjeli izboriti nijedno mjesto u općinskoj skupštini, odlučila djelovati kao „grupa za pritisak.“ Za predsjednika je izabran Šime Pavlović.¹¹⁵ Osnivačku skupštinu HSP-a u prepunoj dvorani Gradske vijećnice SO Zadar otvorio je predsjednik stranke Dobroslav Paraga riječima: „Jugoslavija mora umrijeti, da bi hrvatski narod mogao živjeti.“¹¹⁶ Nakon njega riječ je dobio dopredsjednik stranke Ante Paradžik. Istaknuo je da je „povijesni mit Hrvatima stvaranje hrvatske države i da im to nitko ne može više zabraniti, kao što je Srbima nedodirljivi mit Kosovo i Sv. Sava“, a govor je završio konstatacijom da je Drina prirodna granica hrvatske države.¹¹⁷ Na osnivanju zadarske podružnice Hrvatske narodne stranke u prepunoj dvorani Narodnog kazališta prisustvovala je predsjednica stranke Savka Dabčavić-Kučar koja je kazala da je Hrvatska ostvarila pretpostavke za razvoj van okvira boljševičkog i jednopartijskog sustava te na taj način osigurala hrvatsku opciju. Osnivačku skupštinu pozdravili su svi zadarski stranački prvaci, a za predsjednika je izabran Zvonimir Vrančić.¹¹⁸ Ubrzo nakon osnivanja HNS-a, 23. studenog održana je osnivačka skupština Hrvatske kršćanske demokratske stranke (HKDS) u velikoj vijećnici Općinske skupštine. Na osnivanju su se pridružili: predsjednik Ivan Cesar, potpredsjednik Stjepan Lozo te predstavnici drugih zadarskih stranaka kao i vjerskih zajednica.¹¹⁹

Osim pojave novih stranaka, neke su stranke promijenile svoja vodstva i programske ideje. Sredinom srpnja 1990. na prvoj godišnjoj skupštini HDS-a u Zadru odabrano je novo rukovodstvo stranke. Za predsjednika je izabran Želimir Meštrović, a funkciju njegovog zamjenika dobio je bivši predsjednik Ivo Markulin.¹²⁰ Slične izmjene doživio je i Općinski odbor HDZ-a u Zadru. Na prvoj izbornoj skupštini HDZ-a u Zadru 8. rujna izabran je novi Izvršni odbor općinske organizacije. Sazivanje Izborne skupštine čak osam mjeseci od osnivačke skupštine pokazalo se neophodnim iz razloga što je u doba osnivanja u Zadru stranka brojala svega 400 članova, a koncem 1990. godine oko 15.000 članova. Samo po sebi je bilo razumljivo da je stari sastav Općinskog odbora koji je u početku brojao 7 ljudi

¹¹⁵ Za potpredsjednike su izabrani Marinko Burčul, Jadran Goja, a za tajnika Milivoj Dujela. M. K., „Grupa za pritisak“, *NL*, br. 7708., 7. srpnja 1990., 4.

¹¹⁶ T.S., „Olovkom“ za NDH, *NL*, br. 7720., 29. rujna 1990., 2.

¹¹⁷ Za predsjednika zadarskog ogranka HSP-a odabran je Ivan Vukić, za dopredsjednika Tomislav Grbin, a mjesto tajnika dobio je Ivan Paštar. Isto.

¹¹⁸ P. O., Hrvatska zaslužuje bolje, *NL*, br. 7728., 24. studenog 1990., 7.

¹¹⁹ Osniva se podružnica u Zadru, *NL*, br. 7728., 24. studenog 1990., 4.

¹²⁰ Uz Ivu Markulina, tu su još bili Božo Turudić, Ivo Vulić, Ante Vuksan Ćosa, Slavko Ivković i Mišel Radošević. M. K., Novo rukovodstvo, *NL*, br. 7710., 21. srpnja 1990., 2.

jednostavno neodrživ.¹²¹ Zato se krenulo u izbor novog Izvršnog vijeća od 31 člana. Također, na posebnom sastanku Općinskog odbora izabran je i novi predsjednik Općinske organizacije HDZ-a Davor Aras, tadašnji zastupnik u VO Hrvatskog Sabora i član Središnjeg odbora HDZ-a u Zagrebu.¹²²

9. PROMJENE U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU

Vrijedan prilog oživljavanja kulturnog života zadarske općine svakako je bila odluka zadarskog Upravnog odbora (predsjednik dr. Stjepo Obad) o obnovi rada Matice Hrvatske nakon 19 godina zabrane djelovanja.¹²³ Obnoviteljska skupština održala se 9. srpnja 1990. godine u prostoru Koncertne dvorane Muzičke škole Blagoje Berse pred više od stotinjak članova, pozvanih uzvanika i zainteresiranih građana. Naglašeno je kako je Matica bila primarno kulturno, znanstveno i umjetničko rasadište hrvatskog naroda.¹²⁴ Zanimljivo je istaknuti da se među uzvanicima našao i Romano Meštrović, predsjednik OK SKH-SDP-a, koji se javno ispričao svim prisutnima „zbog kulturne sramote koja je nanijeta Zadru ukidanjem Matice.“¹²⁵ Ovakav stav bio je razumljiv ako sagledamo okolnosti u kojima se našla stranka. Općinski komitet SKH-SDP-a prihvatio je negativnu baštinu i priznao greške iz povijesti, naravno, ne negirajući pritom tekovine socijalističke revolucije. Sredinom lipnja 1990. godine pokrenuta je inicijativa za organiziranje okruglog ostala na temu Hrvatskog proljeća. Cilj je bio da sudionici, prema riječima Romana Meštrovića, „na racionalan način, umjesto paušalnih i jednostranih kvalifikacija, potpomognu u rasvjetljavanju događaja.“¹²⁶

Novost u svakodnevnom životu bila je revalorizacija događaja iz hrvatske povijesti. Tako je povodom obilježavanja 550. godišnjice samostana sv. Ivana u Zadru tijekom lipnja, održan dvodnevni znanstveni skup pod nazivom „Glagoljaštvo na zadarskom području.“¹²⁷ Ovaj je skup aktualizirao pedesetogodišnju problematiku diskursa hrvatskog glagoljaštva s zaključkom da je glagoljaštvo znak osebujnog jezika, pismenosti i kulture kod Hrvata. U isto vrijeme održala se Izložba glagoljskih knjiga i spomenika, a u novoj crkvi sv. Ivana Krstitelja održana je i misa na staroslavenskom koju je služio zadarski nadbiskup Marijan Oblak. Ovaj je događaj zasigurno pokrenuo lavinu vjerskih osjećaja, ali i osvijestio građane da napokon žive u demokratskom sistemu. Da je došlo do potpunog kidanja okova kontroliranog doziranja

¹²¹ Intervju s dr. Nikolom Jakšićem. E. Šprljan, Pokret postaje stranka, *NL*, br. 7717., 8. rujna 1990., 4.

¹²² E. Š., Za više tolerancije i suradnje, *NL*, br. 7718., 15. rujna 1990., 4.

¹²³ Pripreme za skupštinu, *NL*, br. 7700, 12. svibnja 1990., 10.

¹²⁴ T. Stupin, Kulturna misija, *NL*, br. 7709., 14. srpnja 1990., 9.

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ T.S., Rasvijetliti sedamdeset i prvu, *NL*, br. 7707., 30. lipnja 1990., 4.

¹²⁷ T. Stupin, Ishodište hrvatske pismenosti., *NL*, br. 7707., 30. lipnja 1990., 2.

vjerskog izražavanja, najbolje pokazuju proslave za blagdan Uskrsa i Velike Gospe.¹²⁸ U Zadru je 1990. prvi put nakon četrdesetogodišnje šutnje održana uskršnja procesija po zadarskim ulicama, a Marijan Oblak je slobodno i bez straha održao liturgijsko slavlje u crkvi sv. Krševana.¹²⁹ Svetkovina grada koja se slavila 31. listopada, 1990. godine proslavljena je vrlo skromno, ali je zato svečana ceremonija slavljenja zaštitnika grada – sv. Krševana – 24. listopada napunila zadarske ulice. Predsjednik zadarskog ogranka HDZ-a, Nikola Jakšić, kazao je kako Dan grada treba vezati uz stoljetni običaj slavljenja sv. Krševana, a ne uz oslobođenje od fašista. Jakšić ni u kojem trenutku nije umanjio značaj oslobođenja, čak naprotiv, on je uvažio sav značaj tog povijesnog trenutka, ali se protivio slavlju povlaštenog vladajućeg sloja pod zaštitom krvavog pentagrama.¹³⁰ Spomenute su proslave bile najsnažnije potvrde punog kazivanja slobode. K tome treba još dodati da se, osim slobode govora o prešućivanim događajima i slobodnog iskazivanja vjerskih osjećaja, krenulo u ponovno vrednovanje tabuiziranih velikana nacionalne povijesti. Tako je primjerice, 23. prosinca 1990. godine, uz nazočnost Šime Đodana, jednog od čelnih ljudi HDZ-a, u Starigradu otkriven spomenik Stjepanu Radiću.¹³¹

Jedan od važnih čimbenika prekida s komunističkim nasljeđem je mogućnost kritike režima kakva nije bila zamisliva u nedemokratskom jugokomunističkom sustavu. Predstavnici SO Zadar po prvi se put nisu pojavili na polaganju vijenaca za obilježavanje Dana boraca 4. srpnja 1990. godine. Njihov čin izazvao je revolt Predsjedništva zadarskog odbora SUBNOR-a koje je u priopćenju istaknulo da je dužnost svih političkih aktera da, bez obzira na stranačku pripadnost, odaju počast borcima protiv fašizma.¹³² Nadalje, vijećnici Skupštine općine Zadar 28. kolovoza 1990. donijeli su odluku o zatvaranju Posebnog računa za prikupljanje sredstava za izgradnju spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu.¹³³ Sva neutrošena sredstva prebačena su u budžet zadarske općine te su namijenjena za infrastrukturne, gospodarske i neke druge projekte. Odluku o ukidanju žiro-računa za izgradnju spomenika drugu Titu, zadarski SUBNOR je protumačio „ishitrenom i neprimjerenom“ za objektivnu valorizaciju povijesnih zbivanja.¹³⁴ Teška gospodarska

¹²⁸ U Zadru i Škabrnji fešte, *NL*, br. 7715., 25. kolovoza 1990., 9.

¹²⁹ P.O., Z. K., Proslavljen Uskrs, *NL*, br. 7697., 20. travnja 1990., 2.

¹³⁰ Nikola Jakšić, Dan Svetog Krševana – blagdan svih Zadrana, *NL*, br. 7728., 24. studenog 1990., 14-15.

¹³¹ Spomenik Stjepanu Radiću, *NL*, br. 7731., 15. prosinca 1990., 2.

¹³² Saopćenje Predsjedništva Općinskog odbora SUBNOR-a Zadar povodom proslave državnog praznika Dana boraca, 4. srpnja, *NL*, br. 7710., 21. srpnja 1990., 2.

¹³³ HR-DAZD-146, Skupština općine Zadar, Zapisnici Izvršnog vijeća Skupštine općine Zadar 1990., I.V., II/90, Zapisnik br. 16., Odluka o zatvaranju Posebnog računa za prikupljanje sredstava za izgradnju spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu

¹³⁴ Odluka Predsjedništva Općinskog odbora SUBNOR-a Zadar, *NL*, br. 7720., 29. rujna 1990., 10.

situacija, prouzrokovana blokadom Balvan-revolucije, donijela je zadarskim poduzećima gubitke veće od 77.500.000,00 dinara. Izvršno vijeće brzo je napravilo rebalans proračuna i poduzelo ekonomske mjere. Između ostalog, donijet je zaključak o prestanku financiranja SUBNOR-a iz općinskog budžeta.¹³⁵ Ovaj je potez, osim temeljnih zamisli o pravilnom vođenju ekonomske politike, sadržavao političko-ideološko usmjerenje nove vlasti.

O gore spomenutom svjedoči i osnivanje „Komisije za utvrđivanje prijedloga imena ulica, trgova i naselja, te javnih poduzeća i ustanova.“¹³⁶ Predsjednik Komisije Radovan Dunatov je u intervjuu za *Narodni list* istaknuto kako je glavni cilj predložiti nove nazive ulica i trgova koji će oslikavati bogatu prošlost, ali i svjedočiti da je Zadar hrvatski grad.¹³⁷ Tako je nova vlast krenula u čišćenje ideologiziranih naziva ulica i uklanjanje ostataka jednopartijskog režima.

¹³⁵ E. Š., SUBNOR skinut s budžet, *NL*, br. 7727., 17. studenog 1990., 2.

¹³⁶ HR-DAZD-146-Skupština općine Zadar, Zapisnici Izvršnog vijeća Skupštine općine Zadar, I.V., II/90, Zapisnik br. 18, Odluka o osnivanju Komisije za utvrđivanje prijedloga imena ulica, trgova i naselja, te javnih poduzeća i ustanova

¹³⁷ Edvard Šprljan, Da se vidi da je Zadar hrvatski grad, *NL*, br. 7729., 1. prosinca 1990., 12.

10. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Spuštanjem željezne zavjese i rušenjem komunističkog sustava u istočnoj Europi, tranzicijski procesi zahvatili su i strukture vlasti u Jugoslaviji. Promjene nošene liberalnim i demokratskim idejama u korijenu su izmijenile ustaljene obrasce političkog djelovanja i upravljanja; na neki način, upravo su one, postavile temelje suvremenom ustroju države. Međutim, na prvi pogled jednostavan proces demokratizacije, u praksi se pokazao kao teško provodljiv i nezahvalan.

Ipak, demokratizacija je bila nezaustavljiva. Prva kritika monolitnom Savezu komunista došla je upravo iz njegovih redova jer je ona u tom okviru jedino bila moguća, dok su svi ostali pokušaji osuđeni na neuspjeh i vrlo često represiju državnih vlasti. U tom pogledu treba spomenuti omladinu zadarske općine koja je pokrenula list *Fokus* i koja je svojim političkim djelovanjem otvorila prostor pluralizmu i demokraciji. Svojim se pisanjem nisu ustručavali prozvati i kritizirati organe općinske uprave te javno izraziti nezadovoljstvo stanjem u državi. Usporedimo li partijsku vlast u benkovačkoj i obrovačkoj općini s vlašću u zadarskoj općini, jasno se može uočiti kako su prve dvije općine u svakom pogledu bile nespремne za demokratske promjene. Takva situacija navodi nas na zaključak da se izvorište ovog problema nalazi u prevelikom udjelu Srba u nacionalnoj strukturi Saveza komunista u obrovačkoj i benkovačkoj općini; ona nije ni približno pratila nacionalnu strukturu stanovništva dviju promatranih općina. U početku je partijska vlast u Benkovcu i Obrovcu selektivno pristupila problemu nacionalizma (hrvatski nacionalizam se osudio u više navrata, dok su izostala izjašnjenja za srpski nacionalizam), dala bespogovornu podršku saveznoj vlasti, tražila reafirmiranje demokratskog centralizma te prešutno podržala Miloševićev pravac politike. U konačnici će se komunisti srpske nacionalnosti ograditi od političkog vrha hrvatskih komunista i svrstati se uz srpsko militantno vodstvo. Spomenuti pravac politike vidljiv je i u stavovima prema 14. izvanrednom kongresu SKJ, koji su prije svega išli za osudom „nelegitimnog prekida kongresa zbog manjka historijske odgovornosti hrvatskih i slovenskih političara.“ S druge strane, takav stav nije zabilježen u zadarskoj općini, osim, naravno, pojedinačnih kritika i neslaganja. Kako, između ostalog, objasniti da je još 1989. godine u benkovačkoj i obrovačkoj općini bilo zaposleno više od 80% Srba u organima uprave, a da ih je u strukturi stanovništva bilo 56,88%, tj. 65,52%? Sve vodi jednom logičnom zaključku: srpski komunisti su u benkovačkoj i obrovačkoj općini 1989. vodili pritajen, ali jasan pravac politike pod krinkom avnojevske tekovine, kojeg će javno artikulirati tek nakon prvih

višestranačkih izbora, svrstavajući se na pobunjeničku stranu i aktivno radeći protiv demokratskih tekovina i suvereniteta Hrvatske.

Na prvim višestranačkim izborima HDZ je u borbi za SO Zadar odnio premoćnu pobjedu, dok je situacija u benkovačkoj i obrovačkoj općini bila posve drukčija. Veliki dio glasova, posebice za SO Obrovac, dobio je SKH-SDP, a u benkovačkoj općini relativnu je pobjedu odnio SDS. Unatoč tome što niti jedna stranka u benkovačkoj i obrovačkoj općini nije postala apsolutni pobjednik, zaoštrena međunacionalna situacija rezultirala je međunacionalnim (a ne međustranačkim!) dogovorom. Prema tome, ali i prema već opisanom načinu konstituirana Skupština u Benkovcu i Obrovcu, Srbi su nelegitimnim i nelegalnim načinom oformili većinu te se priklonili srpskoj pobuni.

Tada se otvoreno krenulo u homogeniziranje i pripremanje srpskog življa za buduću agresiju. Sastavni dio homogenizacije bile su perfidne laži, koje s punim pravom možemo uklopiti u kontinuitet velikosrpske politike. Znakovit primjer podmuklog djelovanja srpskih vlasti zacijelo je izrežirani napad na Miroslava Mlinara u Benkovcu, koji je poslužio za opravdanje budućih poteza militantne srpske politike. Ta će politika najprije zatražiti autonomiju kroz formiranje Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like, sve pod krinkom očuvanja srpskog duha, zatim će potajno naoružati prestrašeno srpsko stanovništvo te ga pripremiti za agresiju. Rezultati upravo izrečenog vidljivi su u događajima vezanim uz Balvan-revoluciju, uz osnivanje SAO Krajine, ali i uz daljnja djelovanja pobunjenih Srba.

Međutim, unatoč spomenutim otegotnim okolnostima s kojima su se demokratski procesi u Hrvatskoj svakodnevno suočavali, Republika Hrvatska je, u najsjašnjem razdoblju svoje povijesti, ipak uspjela obraniti teritorijalni suverenitet i integritet te sačuvati temelje demokracije. Navedene vrijednosti postaju dio neprocjenjiva blaga – blaga stvorene domovine na snovima i pepelu junaka!

11.SAŽETAK

U radu se na temelju relevantne literature, arhivske građe i novinskih natpisa razmatraju tranzicijski procesi u zadarskoj, benkovačkoj i obrovačkoj općini tijekom 1989. i 1990. godine. Autor je predočio stanje u Savezu komunista kroz prizmu demokratskih procesa i liberalnih strujanja te pokušao odgonetnuti u kojoj je mjeri Savez komunista bio spreman na radikalne promjene. Nezaustavljivi valovi demokracije zapljusnuli su i SR Hrvatsku pa je posebna pozornost posvećena pojavi novih stranaka, prvim višestranačkim izborima i izbornim rezultatima. Sukladno tome u radu se obrađuje i početak velikosrpske pobune koja je dovela do neslućenih ratnih razaranja na prostorima Republike Hrvatske.

Ključne riječi: tranzicija, demokratski procesi, prvi višestranački izbori, srpska pobuna, Zadar, Obrovac, Benkovac

12.SUMMARY

Democratic processes and the beginning of serbian rebellion in the area of Zadar, Benkovac and Obrovac municipalities during 1989 and 1990

This paper, based on relevant literature, archive material and newspapers, examines transition processes in the area of Zadar, Benkovac and Obrovac municipalities during 1989 and 1990. Autor presented the situation in the League of Communists through the prism of democratic and liberal processes and tried to figure out to what extent the League of Communists was ready for a radical change. As the unstoppable waves of democracy have come to the Socialist Republic of Croatia, particular attention in this paper is devoted to the appearance of new parties, first multi-party elections and election results. Accordingly, the paper also deals with the beginning of the serbian rebellion which led to unthinkable war destructions on the territory of the Republic of Croatia.

Keywords: transiotion, democratic processes, first multy-party elections, serbian rebellion, Zadar, Obrovac, Benkovac

13. POPIS IZVORA I LITERATURE:

Arhivska građa:

Državni arhiv u Zadru (DAZd)

146 – Skupština općine Zadar 1989.-1990.: zapisnici DPV-a, VUR-a, VMZ-a i Izvršnog vijeća SO Zadar

Periodika:

Narodni list (1989.-1990.)

Fokus (1989.-1990.)

Objavljeni izvori:

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema narodnosti po naseljima; Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1992.

Internetski (web) izvori:

Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske: arhiva izbora i referenduma 1990. - http://www.izbori.hr/arhiva/arhiva_1990.html (20. kolovoza 2017.)

Literatura:

Mladen BARAĆ, Osnovna obilježja i okolnosti demokratizacije društveno-političkog života slavonskobrodske općine tijekom 1990., *Scrinia Slavonica*, god. 10, br. 1, Slavonski Brod, 2010., 419-453.

Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

Dušan BILANDŽIĆ, „Državna kriza Jugoslavije“, *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 28, br. 2, Zagreb, 1991., 47-57.

Šime DUNATOV, Začetci višestranačja u Hrvatskoj 1989. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. 52, Zadar, 381-397.

Blanka JERGOVIĆ, Zakonske promjene i tisak u Hrvatskoj od 1990. do 2002., *Politička misao: časopis za politologiju*, god. 40, br. 1., Zagreb, 2003., 92-108.

Domagoj KNEŽEVIĆ, Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvog višestranačkog Sabora, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43, br. 1., Zagreb, 2011., 7-24.

Davor MARIJAN, Događanja naroda u Kninu 1989. godine – slom jugoslavenske ustavne konstrukcije u Hrvatskoj, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. 58, Zadar, 2016, 439-467.

Zdenko RADELIĆ, Davor MARIJAN, Nikica BARIĆ, Albert BING, Dražen ŽIVIĆ, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.

Marijana RAŽNJEVIĆ ZDRILIĆ, Demokratizacija novinske komunikacije u Hrvatskoj 1989/1990. na primjeru omladinskog lista Fokus u Zadru, *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, god. 21, br. 1., Zagreb, 2015., 57-79.

Slaven RUŽIĆ, Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak - kolovoz 1991. godine), *Radovi : Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 43, br.1, Zagreb, 2011., 399-425.